

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій
Кафедра конституційного, адміністративного та фінансового права

РІШКО Ольга Юріївна

**Повноваження суду апеляційної інстанції в
господарському процесі / The powers of appeal court in the
economic process**

спеціальність: 8.03040101 – Правознавство
магістерська програма – Правознавство
Магістерська робота

Виконала: студентка групи ПРзм - 21
О.Ю. Рішко

Науковий керівник:
к.ю.н., доц. М.В. Вербіцька

Магістерську роботу допущено
до захисту:
«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ С.К. Гречанюк

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

АНОТАЦІЯ

Рішко О. Повноваження суду апеляційної інстанції у господарському процесі. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 081 – Право – Тернопільський національний університет, Тернопіль, 2017.

Магістерська робота присвячена дослідженню повноважень суду апеляційної інстанції у господарському процесі. У роботі визначено специфічні властивості повноважень господарського суду апеляційної інстанції. Проаналізовано зарубіжний досвід щодо визначення повноважень судових органів апеляційної інстанції, що розглядають господарські (комерційні, торгівельні) справи. Розглянуто повноваження суду апеляційної інстанції у господарському процесі, згрупувавши їх у предметні, функціональні, функціонально-предметні та інші повноваження. Особливу увагу приділено тенденціям та проблемам розвитку повноважень апеляційних господарських судів у господарському процесі та окреслено шляхи їх вирішення.

ANNOTATION

Rishko O. Powers of Courts of Appeal in Commercial Proceeding. – Manuscript.

Research on education and qualification level "Master" in the specialty 081 - Law – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2017.

Master thesis is devoted to the powers of the Courts of Appeal in commercial proceeding. Specific features of the powers of the Courts of Appeal are identified. Foreign experience of determination of the powers of the Courts of Appeal, which examine economic cases, is studied.

The powers of Commercial Courts of Appeal in proceeding are considered, grouping them in subject, functional, functionally subject and other powers.

The special attention is spared to the tendencies and problems of improving the powers of Commercial Courts of Appeal, the ways of their solution are outlined.

РЕЗЮМЕ

Магістерська робота містить 111 сторінок, список використаних джерел із 88 найменувань.

Метою дипломної роботи є визначення сутності та особливостей повноважень суду апеляційної інстанції у господарському процесі з урахуванням необхідності удосконалення господарсько-процесуального законодавства та підвищення ефективності судового захисту суб'єктів господарювання.

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що виникають у зв'язку з діяльністю апеляційного господарського суду зі здійснення правосуддя у господарських справах.

Предметом дослідження виступають повноваження апеляційного господарського суду, що реалізуються ним у зв'язку з переглядом судових актів господарського суду першої інстанції в апеляційному порядку.

Одержані висновки та їх новизна: полягають у конкретних пропозиціях щодо удосконалення правової регламентації повноважень апеляційної інстанції в господарському процесі, що базуються на глибокому науковому дослідженні даного процесуального інституту.

Ключові слова: господарський процес, господарський суд, апеляційне провадження, процедура апеляційного провадження, повноваження суду, суб'єкти апеляційного оскарження, процесуальні строки.

RESUME

Thesis contains 111 pages, list of sources with 88 titles.

The aim of the thesis is to determine the nature and characteristics of the powers of appeal in commercial process, taking into account the need to improve commercial and procedural law and efficiency of judicial protection entities.

Object is a set of social relations that arise in connection with the activities of the Commercial Court of Appeal.

The subject of research is powers of appeal in commercial process sold him in connection with the revision of judicial acts of Commercial Court of First Instance on appeal.

The resulting conclusions and innovation are specific proposals for improving the legal regulation of the powers of appeal in the commercial process, based on a thorough scientific study of this procedural institute.

Keywords: commercial proceeding, commercial court, appeal proceeding, procedure of appellate introduction, powers of court, subjects of statutory appeal, procedural terms.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОВНОВАЖЕНЬ АПЕЛЯЦІЙНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ	9
1.1. Історія виникнення й розвитку повноважень апеляційних господарських судів із перегляду господарських справ.....	9
1.2. Зарубіжний досвід уповноваження судових органів апеляційної інстанції, що розглядають господарські (комерційні, торгівельні) справи	22
Висновки до Розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. ВИДИ ПОВНОВАЖЕНЬ АПЕЛЯЦІЙНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ	32
2.1. Поняття та правові засади повноважень апеляційного господарського суду.....	32
2.2. Предметні повноваження апеляційного господарського суду	39
2.3. Функціональні повноваження апеляційного господарського суду.....	57
2.4. Функціонально-предметні та інші повноваження апеляційного господарського суду	75
Висновки до Розділу 2.....	82
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОВНОВАЖЕНЬ АПЕЛЯЦІЙНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ	85
Висновки до Розділу 3.....	96
ВИСНОВКИ.....	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	103

ВСТУП

Актуальність обраної теми. Мати право на апеляційне оскарження не означає задоволення вимог зацікавленої особи. Результат апеляційного перегляду залежить від тих повноважень, якими наділений апеляційний господарський суд. Тому апеляційна інстанція відіграє дійсно вагомую роль у зміцненні законності та правопорядку.

Останнім часом динамічний розвиток господарських відносин викликає збільшення кількості господарських спорів і звернень до господарських судів, незважаючи на передачу низки категорій справ адміністративним судам. Як наслідок, відбувається закономірне збільшення кількості поданих апеляційних скарг та відповідно завантаженості суддів апеляційної інстанції, що може вплинути на якість здійснення правосуддя.

На якість роботи господарських судів впливає ряд негативних факторів. Однією з гострих проблем є вдосконалення господарського процесуального законодавства у частині процесуального механізму усунення помилкових судових рішень місцевих господарських судів. Належний судовий захист учасників господарських відносин із цього погляду може здійснюватися лише за чіткого закріплення повноважень апеляційних господарських судів. У поліпшенні діяльності апеляційних судів слід вбачати головний внутрішній резерв поліпшення функціонування системи господарських судів у цілому.

Метою дослідження є визначення сутності та особливостей повноважень суду апеляційної інстанції у господарському процесі з урахуванням необхідності удосконалення господарсько-процесуального законодавства та підвищення ефективності судового захисту суб'єктів господарювання.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- з'ясування основних елементів апеляційного перегляду, що визначають повноваження апеляційного господарського суду;
- виявлення специфічних властивостей повноважень господарського суду з апеляційного перегляду господарських справ в українському судочинстві;
- критичне осмислення іноземного досвіду у визначенні

повноважень судових органів апеляційної інстанції з розгляду господарських (комерційних, торгівельних) справ;

- встановлення критеріїв, що розкривають зміст повноважень апеляційного господарського суду та проведення класифікації цих повноважень;

- з'ясування напрямів розвитку та удосконалення повноважень господарського суду з апеляційного перегляду у господарському процесі;

- формулювання науково-практичних пропозицій удосконалення господарсько-процесуального законодавства, що регламентує повноваження апеляційних господарських судів.

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що виникають у зв'язку з діяльністю апеляційного господарського суду зі здійснення правосуддя у господарських справах.

Предметом дослідження виступають повноваження апеляційного господарського суду, що реалізуються ним у зв'язку з переглядом судових актів господарського суду першої інстанції в апеляційному порядку.

Теоретичну базу дослідження складають праці вітчизняних і зарубіжних вчених-процесуалістів в області господарського, цивільного й адміністративного процесів, серед яких, крім вищеназваних, роботи Т. Абової, М. Абрамова, С. Абрамова, І. Арсенова, В. Беяневич, О. Беяневич, О. Борисової, В. Бутенка, С. Васильєва, Є. Васьковського, А. Грицанова, В. Грязевої, К. Гусарова, І. Енгельмана, Г. Жиліна, І. Зайцева, В. Калмацького, В. Ковалю, А. Козлова, К. Комісарова, А. Клейнмана, Л. Лесницької О.А. Ломакіної, К. Малишева, Є. Нефедьєва, В. Плевако, І. Побірченка, Д. Притики, О. Подцерковного, І. Подвального, Т. Степанової, Ю. Тимофєєва, Є. Чернушенко, Р. Шакірьянова, П. Шевчука В. Яркова та інших.

Методами дослідження є загальнонаукові й спеціальні методи. При проведенні наукового дослідження ми застосовували методи наукового пізнання: історичний, логічний, діалектичний, формально-логічний, порівняльно-правовий та метод аналізу.

Через призму діалектичного та історичного методів пізнання вирішувалися

питання дослідження історичних аспектів розвитку та становлення апеляційного господарського суду та його повноважень. Застосування порівняльно-правового та логічного методів дало можливість проаналізувати різні наукові позиції і точки зору українських та зарубіжних учених у сфері повноважень апеляційної господарської інстанції та вивести і подати в результаті такої наукової діяльності свої позиції з тих чи інших питань, а також запропонувати врегулювання окремих відносин, які пов'язані з повноваженнями апеляційного господарського суду. Формально-логічний метод, а також метод аналізу були використані при дослідженні сучасного стану вітчизняного законодавства, яке регламентує предмет дослідження, вказати на його недоліки та запропонувати шляхи їх усунення.

Ступінь дослідження теми. Сьогодні в Україні відбувається судова реформа, мета якої полягає у підвищенні довіри суспільства до правосуддя та удосконаленні чинних процесуальних норм. Вкрай важливе місце у цьому плані посідають ревізійні інстанції та їхні повноваження, адже саме апеляційна та касаційна інстанції остаточно забезпечують законність, обґрунтованість судових актів та їх відповідність об'єктивній істині.

Слід відзначити, що апеляційному господарському суду в Україні та його діяльності на дисертаційному рівні присвятило свою увагу коло вітчизняних процесуалістів, серед яких варто відзначити дослідження А. Згари, О. Курила, О. Ломакіної, Л. Ніколенка.

Разом із тим, саме повноваження апеляційних господарських судів впливають на практичну реалізацію результатів апеляційного перегляду господарських справ, визначають порядок правозастосування у цій сфері.

Тому в актуальним в умовах сьогодення є науковий аналіз історичного підґрунтя виникнення й розвитку повноважень апеляційної інстанції із перегляду господарських справ, правового становища апеляційного господарського суду через розкриття його основних повноважень.

Використана при написанні роботи **інформаційно-аналітична база** складається з теоретичної української та зарубіжної літератури, а також

судових актів Єдиного державного реєстру судових рішень, процесуального законодавства України, в тому числі листів та постанов Верховного суду України, Вищого господарського суду України, судової практики.

Наукова новизна роботи У результаті проведення комплексного аналізу повноважень апеляційного господарського суду сформульовані деякі пропозиції щодо удосконалення чинного господарського процесуального законодавства України. Зокрема:

1. На нашу думку, зміст повноважень апеляційних господарських судів, функції і завдання апеляційного провадження мають бути закріплені на законодавчому рівні з метою досягнення кінцевої мети господарського судочинства – захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання та громадян.

2. Ми вважаємо доцільним розширення суб'єктного складу права апеляційного оскарження, оскільки існування правила про можливість захисту в апеляційному порядку прав та інтересів осіб, які не брали участі у справі, є досить важливим моментом. Адже господарський суд не наділений правом залучати за своєю ініціативою когось в якості позивача (ст. 21 ГПКУ), третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору (ст. 26 ГПКУ), навіть у випадку, коли буде необхідно зробити висновки про їх права та обов'язки з метою вирішення існуючого спору.

3. Наголошуємо, що, як показує практика, 10-денний строк для рішень, і тим більше 5-денний строк для ухвал господарського суду, відведений законодавцем для реалізації права на апеляційне оскарження, є занадто коротким. Не завжди учасники господарського процесу можуть вчасно підготувати апеляційну скаргу, зібрати всі необхідні матеріали справи для оскарження рішення місцевого господарського суду. Справи у господарських судах мають вирішуватись правильно та своєчасно. Законодавство відносно строків, пов'язаних з апеляційним оскарженням, потребує перегляду.

4. Відзначено, що зараз відбувається судова реформа, якою запроваджується поступова монополізація представництва в судах

адвокатурою. Таким чином, із 2018 року лише особи, які наділені правом на заняття адвокатською діяльністю, зможуть представляти інтереси суб'єктів господарювання в апеляційних судах, у т.ч. господарських. Невирішеним залишається питання, які документи підтверджуватимуть їхні повноваження: чи це має бути виключно адвокатський ордер, чи вони також зможуть набувати повноважень представництва на підставі довіреності. Вважаємо, що все ж єдиним документом, який підтверджуватиме їхні повноваження залишиться відповідний ордер. Дане питання безпосередньо стосується повноважень апеляційної господарської інстанції щодо прийняття апеляційної скарги та допуску представника до участі в розгляді справи.

5. Вважаємо доцільним впровадження в господарському процесі одноособового вирішення питання щодо прийняття та повернення апеляційної скарги, здійснення дій по підготовці справи до розгляду, відповідно до існуючих норм в ЦПКУ та КАСУ. Уявляється, що такі зміни у господарському процесуальному законодавстві не погіршать рівень захисту прав і законних інтересів юридичних та фізичних осіб, але при цьому сприятимуть здешевленню судового процесу, зменшенню навантаження на суддівський корпус апеляційних господарських судів, а отже, суддя буде мати змогу приділити більше уваги кожній конкретній справі, що знаходиться у його провадженні.

6. Вбачаємо перспективу у наділенні апеляційних господарських судів повноваженнями щодо розгляду господарської справи в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами у разі: якщо надійшли клопотання від усіх осіб, які беруть участь у справі, про розгляд справи без їх участі; або неприбуття жодної з осіб, які беруть участь у справі, у судові засідання, хоча вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового засідання. Але не має сенсу здійснювати апеляційний перегляд у загальному порядку деяких категорій справ. Наприклад, у письмовому провадженні можуть переглядатися вимоги, предметом яких є вексельні або чекові зобов'язання, здійснення безготівкових

розрахунків, надання фінансових послуг, вимоги, які були визнані відповіддю на претензію позивача, вимоги за майновим позовом до юридичних осіб в розмірі до 5000 гривень, до фізичних осіб – до 2000 гривень.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що висновки та пропозиції, сформульовані у роботі, можуть бути використані в правотворчій діяльності для вдосконалення господарського процесуального законодавства; при підготовці підручників, навчальних посібників і методичних розробок для студентів та аспірантів; у правозастосовній практиці.

Окремі висновки та пропозиції, висвітлені у роботі, можуть скласти основу для подальших наукових досліджень.

Структура й обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, які охоплюють 6 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 111 сторінок, з яких 102 сторінки – основний текст, список використаних джерел містить 88 позицій.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОВНОВАЖЕНЬ АПЕЛЯЦІЙНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Історичне підґрунтя виникнення й розвитку повноважень апеляційних господарських судів із перегляду господарських справ

Вирішення торговельних та інших господарських спорів визначалося залежно від створення і розвитку системи судових органів. Їх специфіка окреслювалась історичними умовами і національними традиціями у встановленні правових систем різних держав.

Говорячи про історичний розвиток органів господарської юрисдикції, слід врахувати геополітичне становище України протягом ряду століть й звернутися до розвитку таких органів, що діяли на теренах держав, до складу яких входили українські землі.

Торговельні суди в Древній Русі почали з'являтися вже з XII ст. Перша згадка про існування особливих судів для торговельного класу мала місце в Уставній грамоті Новгородського князя Всеволода Мстиславовича, датованій 1135 р., що була надана церкві Святого Іоанна Предтечі. Суд засновувався у складі тисяцького і п'яти виборних старост не тільки купців, але й інших станів. Торговельний суд в цьому документі розуміється не як законодавче нововведення, а як вказівка на застосування до Іванівського купецтва звичайної загальновідомої настанови [22].

Російський дослідник Г. Барац зазначав: «У Малоросії з давніх-давен існували особливі суди, призначення яких полягало в примирливому і, у будь-якому випадку, скороченому, відстороненому від будь-якого формалізму, провадженні спірних справ» [60, с. 781].

Судова система існувала у вигляді однієї інстанції, а отже, інститут апеляції відомий ще не був. Зазначене є закономірним явищем, оскільки «хто б не здійснював судові функції – князь з посадником, намісник, виборні чи інші

уповноважені на те особи, всі вони користувалися такою повагою, що кожна вирішена ними справа не підлягала оскарженню і будь-яке рішення було остаточним» [26].

Варто зазначити, все ж таки мала місце процедура схожа за своєю суттю з оскарженням судових рішень. Зокрема, Новгородська судова грамота містила, що сторона за своєю ініціативою мала право звернутися до вищого суду зі скаргою, якщо вважала, що рішення є несправедливим. У зв'язку з цим суд вищої інстанції наділений був повноваженнями витребувати справу із нижчого суду, розглянути цю справу й винести нове рішення, при цьому існувала заборона подачі нових доказів і доводів. Якщо вищим судом встановлювалось, що провадження по справі було неповним і незрозумілим, а рішення не відповідало закону, тоді виносились рішення про призначення нового розгляду справи [27, с. 27-28].

Тільки з кінця XV – початку XVI століття починає існувати інститут перегляду судових рішень, за яким закріплюється назва апеляційного вже у XVIII столітті. Апеляційний порядок оскарження передбачався нормами Статуту Великого князівства Литовського 1529 р. та 1588 р. Зокрема, у преамбулі VI Статуту 1529 р. вказувалось на функціонування двох судових інстанцій: першої – територіальних посадових осіб, другої – апеляційної господаря (у його відсутності – Пани-Ради) [46, с. 10]. Пізніше апеляційний перегляд справ поширюється і на сферу господарського судочинства.

Про можливість нового перегляду справи свідчать Судебник 1497 р., Судебник 1550 року, а також Соборне Уложення 1649 р., в якому передбачалося можливість подання скарги, яка існувала двох видів: приватна і апеляційна. Приватна скарга подавалася на повільність судді, затягування, стягнення зайвих зборів тощо. Апеляційною скаргою називалась скарга на зміст рішення суду.

Перша спроба створити постійний спеціальний суд для купців була зроблена царем Олексієм Михайловичем у 1667 р. При митницях були створені митні суди, які склалися із виборних суддів і торговців.

Таким чином, оскарження рішень судів, в тому числі і спеціальних судів для купців, здійснювалося за правилами Соборного Уложення 1649 р.

Новий етап розвитку апеляційного провадження відбувається за часів правління імператора Російської імперії Петра Першого. У цей період встановлюється порядок подачі скарги, вимоги щодо її змісту та форми. Так, апеляційна скарга не могла містити додаткові прохання з обставин, які не були предметом розгляду у нижчому суді. Скарга подавалася на все рішення в цілому, і ніяк не на його якусь частину. Разом зі скаргою до суду вищої інстанції передавалася й сама справа, а також витяг з неї, в якій викладалась суть справи з посиланням на всі наявні документи. Цей витяг мав досить важливе значення, оскільки він був основою доповіді у вищому суді. Сторони не обмежувалися в можливості бути присутніми в судовому засіданні при розгляді апеляційної скарги. Крім того вони мали право робити свої зауваження щодо цієї доповіді.

У 1720 р. був виданий Указ про порядок подачі апеляційної скарги, за яким в апеляційній скарзі слід було вказати, в чому саме полягає неправильність прийнятого рішення з посиланням на укази, яким це рішення суперечить.

Як великий реформатор і людина, котра приділяла велике значення торгівлі Росії з іншими державами, Петро Перший не залишає без уваги торговельні суди. Так, у 1721 році ним був створений Головний магістрат, котрий судив торговельні справи, введено станову організацію купців за аналогією до європейської. Не допускалося застосування звичаїв у торговельних судах, визнаючи їх чужими для всього історичного минулого Росії, а слід було керуватися Статутами і Указами. Спеціалізовані торговельні суди створюються при ратушах і митницях, і такі суди отримують відповідну назву – Суди Митні, які проіснували до ліквідації внутрішніх митниць (1754 р.). Після цього митні суди були залишені тільки в прикордонних містах, а для вирішення торгових справ у внутрішніх містах були створені словесні суди при магістратах. В апеляційному порядку словесні суди підпорядковувалися

магістратам. Митні суди в прикордонних містах також підпорядковувалися магістратам, потім відійшли до компетенції Комерц-колегії, а після її закриття (1811 р.) почали розглядатися в департаменті Зовнішньої торгівлі, при якому був створений особливий тимчасовий Департамент комерц-колегії, замінений у 1823 р. особливим Судовим відділенням [60, с. 568].

У 1762 р. своїм Указом цариця Катерина II встановлює строки апеляційного оскарження. Так, прохач має подати апеляційну скаргу до суду другої інстанції протягом одного року, а якщо він знаходиться за кордоном, то протягом двох років. Для зупинення виконання рішення нижчого суду необхідно було подати апеляційну скаргу протягом одного місяця, якщо ж прохач знаходився в іншому місті, то строк збільшувався до чотирьох місяців [81, с. 101].

На цьому етапі повноваження апеляційного суду полягають фактично у перевірці правильності застосування норм матеріального та процесуального права. При цьому якщо апеляційна інстанція перевірку здійснити не могла через неправильність рішення, то справа направлялася на новий розгляд до нижчого суду. Як бачимо, діє принцип неповної апеляції.

На території Лівобережної України судочинство мало свою специфіку, що було пов'язано з її геополітичним становищем. оскільки крім вищезгаданих судових інстанцій, існували й свої специфічні. Наприклад, окремою формою полковницького судочинства були так звані ярмаркові суди, які почали виникати у XVII ст. з розвитком торгівлі на українських землях. Це були словесні суди і справу розглядав зазвичай полковий осавул. Перша згадка про такий суд датується 1690 роком [20, с. 40]. Існували й своєрідні купецькі суди, зокрема, суд грецького Ніжинського братства, що розглядав справи, котрі виникали між греками і стосувалися купецтва.

Слід відмітити, що єдиної апеляційної інстанції, що діяла на території Лівобережної України в кінці XVII – на початку XVIII століття не існувало, оскільки, наприклад, на рішення прийняте полковим осавулом можна було подати апеляцію до Генерального військового суду, потім до Гетьмана, і так аж

до Розправної палати. В цей час продовжувати діяти «Права, за якими судиться малоросійський народ», датовані 1743 р. Вони містять визначення апеляції, під якою розуміється правильне відкликання і перенесення з нижчого суду до вищого справи сторін, коли одна якась із них вважала себе скривдженою вироком, винесеним у її справі в цьому нижчому суді [84, с. 131-132]. За часів діяльності гетьмана Д. Апостола апеляційна інстанція була представлена полковими судами [14, с. 23-24].

Зазначимо, що при розгляді справи судом другої інстанції дозволялась подача додаткових доказів, які не розглядалися в суді першої інстанції, в третій інстанції це заборонялося, так само як і заборонялись додаткові прохання чи скарги до вже поданих апеляційних скарг [60, с. 409].

Першим спеціалізованим судом, що вирішував торговельні спори, був комерційний суд в місті Одесі, заснований 10 березня 1808 р. губернатором Новоросії герцогом де Ришельє, на зразок подібних судових установ, які існували того часу у Франції. Аналогічні суди пізніше створюються в Ізмаїлі, Феодосії, Таганрозі, Архангельську та інших містах Російської імперії.

Офіційною датою повсюдного заснування комерційних судів є 14 травня 1832 р., коли був виданий відповідний Указ імператора Російської імперії Миколи I з метою «всемерно способствовать успешному движению сей важной части Государственного благоустройства, представили необходимым учредить Коммерческие Суды везде...» [60]. Крім Указу імператора, було затверджено і Статут торговельного судочинства, які діяли до 1917 р.

Судова реформа 1864 року, що відображена у чотирьох законодавчих актах, прийнятих 20 листопада 1864 р. (серед них – «Статут цивільного судочинства»), внесла суттєві зміни до судової системи, при цьому спростивши її і встановивши принцип двох інстанцій, тобто розгляд справи по суті міг відбуватися лише в двох інстанціях: першій інстанції і апеляційних судах. Рішення другої інстанції були остаточними і підлягали негайному виконанню. До судової системи входив також цивільний касаційний департамент Сенату [8, с. 23-24].

При провадженні в загальних цивільних судах апеляційна скарга подавалася до окружного суду, який постановляв рішення. В ній зазначалося, чи оскаржується все рішення або його частина (яка саме); якими обставинами справи і законами спростовується правильність рішення; в чому полягає клопотання особи, що подає скаргу, місце проживання останнього. При прийнятті апеляційної скарги голова перевіряв, чи підлягає вона прийняттю чи має бути повернута або залишена без руху.

Відповідно до ст. 762 Статуту цивільного судочинства для пояснення по апеляційній скарзі іншій стороні давався місячний строк з дня отримання її копії. Сама апеляційна скарга разом з провадженням по справі, а також другі екземпляри повісток разом з копіями апеляційної скарги, вручалися особам, які брали участь у справі. Разом з тим відсутність сторін не перешкоджало постановленню рішення. Після постановлення й оголошення рішення, справа з копією рішення суду другої інстанції передавалася до окружного суду.

У ході судової реформи 1864 р. всі види торговельних судів, крім комерційних, були скасовані. Статтею 28 Статуту цивільного судочинства передбачалося, що у тих місцевостях, на які не поширювалась дія комерційних судів, спори, що відносилися до торговельної підсудності, вирішувалися загальними цивільними судами. К. І. Малишев зазначав, що комерційні суди за своїм історичним походженням були органами станової юрисдикції, яка згодом почала ґрунтуватися на розвитку торговельної промисловості [42, с. 222].

Західна Україна входила до складу Австрійської імперії, що й вплинуло на судочинство в цій місцевості. Так, в 1784 р. у Львові було створено Апеляційний суд для Галичини й Буковини [47, с. 88-89]. Згодом починає функціонувати Чернівецький окружний суд як апеляційна інстанція тільки для Буковини [50, с. 32-34]. Хоча для цих інстанцій спеціалізація характерна не була.

Отже, говорити про організацію і діяльність органів господарської юрисдикції можна лише щодо комерційних судів, які із цілком визначеною компетенцією з'явилися в Російській імперії в XIX ст., у тому числі в Одесі.

Існування комерційних судів протягом тривалого часу, незважаючи на неоднозначне до них ставлення як прихильників, так і противників, було зумовлено досить розвиненим у дореволюційній Росії торговим правом, що успішно забезпечувало регулювання ринкових відносин цього періоду. Комерційні суди, як суди спеціальні, у достатній мірі були (з точки зору їх складу, структури, компетенції, процесуального порядку діяльності) здатні розглядати і вирішувати справи, що впливали з торгового обороту - одного з видів підприємництва [65, с. 96].

Отже, можна підтримати точку зору тих дослідників, котрі говорять про вагомий внесок комерційних судів у встановленні судової системи того часу, нарівні із загальними судами. Оскільки це були перші спеціалізовані суди з розгляду господарських справ, що мали закріплені нормами чітко визначені повноваження, рішення яких можна було оскаржити в апеляційному порядку до спеціалізованої апеляційної інстанції.

Новий етап існування органів господарської юрисдикції та інституту апеляції почався з подіями 1917 р.: «вже з перших місяців будівництва Радянської держави намітилася тенденція чіткого розмежування компетенції органів господарського керівництва в сфері вирішення господарських спорів між державними підприємствами від компетенції органів правосуддя» [56, с. 20].

Проте в Україні ще у 1920 р. діяв Одеський комерційний суд аж до остаточного встановлення радянської влади.

Перехід до нової економічної політики (НЕПу) вимагав нових методів регулювання відносин між господарюючими суб'єктами. Господарською реформою (1921 р.) був запроваджений комерційний розрахунок; підприємства і господарські організації отримали певну самостійність і відносини між ними могли будуватися на договірних засадах. Адміністративний порядок вирішення господарських спорів в нових умовах став недоцільним. Проте слід зазначити, що дія статті 15 Декрету № 2 про суд не була припинена.

Разом із тим, на початку 20-х років виникла потреба у створенні спеціальних органів, метою яких стало вирішення спорів між підприємствами

та організаціями. Так, у квітні 1922 р. утворено Арбітражну комісію при ВРНГ і арбітражні комісії при її місцевих органах (профбюро, губраднаргоспях), а у вересні цього ж року - Вищу арбітражну комісію при Раді Праці й Оборони, арбітражні комісії при обласних економічних радах, при губернських економічних радах. Систему республіканських і місцевих арбітражних комісій очолила Арбітражна комісія при Раді Праці й Оборони СРСР.

Провадження справах здійснювалося відповідно до цивільно-процесуальних кодексів союзних республік з урахуванням Правил провадження справ в арбітражних комісіях, затверджених 14 березня 1923 р. У цих Правилах зазначалось, що провадження в арбітражних комісіях проходить відповідно до правил провадження справ в загальних судах з тими винятками, які пов'язані з особливостями справ, підвідомчих арбітражним комісіям. Рішення місцевих арбітражних комісій можна було оскаржити не в апеляційному, а лише в інстанційному порядку: спочатку у Вищій арбітражній комісії при Економічній раді союзної республіки, рішення останньої – у Вищій арбітражній комісії при Раді Праці і Оборони СРСР. Вища арбітражна комісія мала право або змінити рішення місцевої арбітражної комісії, або передати справу на новий розгляд до іншої місцевої комісії, якщо встановлювалась необхідність з'ясування істотних обставин справи.

Постановами ЦВК і РНК СРСР від 13 грудня 1929 р. і 4 березня 1931 р. були ліквідовані відповідно відомчі і державні арбітражні комісії [27, с. 38-39]. Цією ж Постановою було встановлено, що справи, які раніше підлягали розгляду в арбітражних комісіях, передаються на розгляд до загальних судів. Спори, що підлягали раніше розгляду в відомчих арбітражних комісіях, мали вирішуватися вищими органами сторін такого спору.

Проте судові органи не могли врахувати всю специфіку таких спорів. Склад судів був відірваний від конкретної діяльності окремих госпрганів і не міг добре знати специфіки діяльності сторін спору, а тому належним чином не забезпечував виконання завдань з укріплення госпрозрахунку, з підвищення

якості договорів, підвищення планової і договірної дисципліни [30, с. 30].

Уже в травні 1931 р. було прийнято Положення про державний арбітраж [61]. Розпочався новий етап у становленні органів господарського судочинства, котрий охарактеризувався створенням спеціальних органів для розгляду господарських спорів із спеціально підготовленими кадрами, спеціальною побудовою і спеціальним процесом. Державний арбітраж був включений до системи загальносоюзних, республіканських і місцевих органів державного управління і місцевих органів державного управління і підпорядковувався безпосередньо Уряду СРСР, урядам союзних республік, а на місцях – виконавчим комітетам Рад.

Положення про Державний арбітраж по суті виключило з компетенції держарбітражу вирішення спорів між господарськими органами, що входили до системи одного й того ж відомства, спори між якими фактично вирішувалися в адміністративному порядку. З 1933 р. до компетенції державного арбітражу було віднесено і переддоговірні спори (спори, що виникали у зв'язку з укладенням господарських договорів щодо постачання продукції).

Таким чином, незважаючи на адміністративно-командний характер регулювання економіки, все ж таки почало формуватися розуміння специфіки господарських спорів, які можуть оперативно й ефективно вирішуватися лише компетентними спеціальними органами, наділеними для цього відповідними повноваженнями.

Юридична доктрина арбітражного процесу пройшла шлях від повного заперечення необхідності самостійних правил діяльності з вирішення спорів за участю організацій, недооцінки їхньої значимості до визнання самостійності арбітражного процесу як порядку діяльності по захисту прав та інтересів соціалістичних організацій і формування науки про арбітраж [48, с. 58].

Незважаючи на усі спроби радянської влади створити ефективні механізми діяльності арбітражів, існували певні недоліки правового регулювання процедури розгляду арбітражних спорів. Наприклад, висловлювалась пропозиція про застосування за аналогією норм цивільного процесу у випадку прогалин або

неповноти арбітражних норм, що регулювали схожі інститути [2, с. 20].

Арбітраж не був судовим органом. Не було на той час також інституту апеляційного перегляду, хоча варто зазначити, що існування такої процесуальної форми все ж таки надало можливість реалізувати право на оскарження рішення з арбітражного спору, хоча й в наглядовому порядку.

Конституція СРСР 1977 р. закріпила за органами державного арбітражу статус конституційного органу. Спори між підприємствами, установами й організаціями вирішувалися органом, що не входив до судової системи, проте здійснював широкі юрисдикційні функції стосовно прав та інтересів соціалістичних юридичних осіб (ст. 163 Конституції СРСР).

У 1987 р. відбуваються зміни місця державного арбітражу в системі органів держави, які перетворилися в єдину відокремлену систему. Державний арбітраж більше не входив до системи виконавчо-розпорядчих органів. Враховуючи вищезазначене, діяльність органів державного арбітражу внесла ваговий внесок у накопиченні правової бази для функціонування спеціалізованих господарських судів. Проте мало місце відсутність можливості оскаржити рішення в апеляційному порядку, що відповідало загальним засадам ідеології тоталітарного режиму. Радянське законодавство у виняткових випадках дозволяло перегляд рішень державних арбітражів в наглядовому порядку, оскільки апеляція вважалась буржуазним проявом і непотрібною при існуванні планової економіки.

З переходом до ринкової економіки виникла необхідність кардинально перебудувати систему органів, що вирішують господарські спори, забезпечивши тим самим однаковий захист прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарського життя [3, с. 15]. Тому постає питання про створення спеціальних арбітражних судів, що було викликано, перш за все, змінами в економічному та суспільному житті. Державні арбітражі були перетворені на спеціалізовані судові органи, що здійснюють правосуддя з вирішення господарських спорів. Це стало можливим з прийняттям 4 червня 1991 р. Закону України «Про арбітражний суд» [67], а згодом 6 листопада 1991 р. –

Арбітражного процесуального кодексу України, яким встановлювалася процедура захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання [19].

У 1992 р. Верховною Радою України була прийнята «Концепція судово-правової реформи в Україні», що відіграла позитивну роль як у визначенні основних напрямків реформування судів, так і у встановленні кола тих проблем, котрі є супутніми і без вирішення яких неможливе становлення судової влади як самостійної гілки державної влади [34, с. 36].

Отже, тільки з цього часу можемо говорити про початок діяльності апеляційних господарських судів як спеціалізованих судових органів, покликаних, здійснювати функцію апеляційного перегляду судових актів.

Указом Президента України «Про утворення апеляційних господарських судів та затвердження мережі господарських судів України» від 11 липня 2001 р. було утворено місцеві господарські суди як суди першої інстанції на базі колишніх арбітражних судів областей та прирівняних до них (24 місцеві господарські суди областей, господарський суд Автономної Республіки Крим та міст Києва і Севастополя) та апеляційні господарські суди (спочатку 7, у 2002 р. кількість збільшилася до 9, а ще через рік – до 11) [76]. Остаточне своє закріплення система господарських судів знайшла в Законі України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. [75].

Проте законодавець, приймаючи Закон України «Про судоустрій», неоднозначно підійшов до формування системи судів загальної юрисдикції. Йдеться про Апеляційний суд України та Касаційний суд України, створення яких передбачалось цим законом. При цьому повноваження Апеляційного суду 28 України так і не були визначені процесуальним законом.

Новий етап розвитку системи господарських судів пов'язаний з прийняттям 07 липня 2010 р. Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [74], що знайшло своє відображення в Господарському процесуальному кодексі України. Зокрема була удосконалена процедура перегляду судових рішень, в тому числі й апеляційного. Указом Президента України

«Питання мережі господарських судів України» від 12 серпня 2010 р. кількість апеляційних господарських судів зменшилась [52]. Їх діє 8: Дніпропетровський, Донецький, Київський, Львівський, Одеський, Рівненський, Севастопольський та Харківський апеляційні господарські суди.

Аналізуючи вищезазначене, варто відмітити, що протягом 1991-2011 рр. відбувся перехід у визначенні та осмисленні повноважень апеляційної інстанції. При створенні арбітражних судів рішення переглядалися лише в наглядовому порядку головою чи його заступником відповідного суду, що розглянув справу, при чому після вступу їх у законну силу. З 2001 р. апеляційні господарські суди отримали повноваження здійснювати апеляційний перегляд рішень та ухвал господарських судів першої інстанції, які не набрали законної сили, що цілком відповідає сутності апеляційного оскарження. Протягом останніх років можемо спостерігати зміни у змісті та обсязі цих повноважень, зокрема йдеться, перш за все, про повноваження, що стосуються реалізації зацікавленою особою права на перегляд судових актів в апеляційному порядку.

Зараз в Україні проводиться нова судова реформа, яка, першою чергою, стосується суддів та касаційної інстанції. Попри це варто відзначити, що вже було розроблено кілька проектів Кодексу господарського судочинства, які міститимуть оновлені процесуальні норми в тому числі і щодо повноважень апеляційних господарських судів.

Від кількості та обсягу повноважень господарських судів всіх інстанцій залежить відповідна регламентація процедур, покликаних здійснювати ефективний захист порушених або оспорюваних прав і законних інтересів у сфері господарювання та зміцнення законності й попередження правопорушень у цій сфері. Чітко визначені повноваження кожної інстанції в господарському процесі слугують своєчасному, правильному та справедливому вирішенню справи шляхом поступового звернення зацікавлених осіб у відповідні інстанції для отримання судового захисту.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що поява апеляційних господарських судів в системі господарських судів в цілому не була

випадковою. Цьому сприяло ряд факторів, таких як: виникнення процедури апеляційного оскарження в цивільному судочинстві, поява комерційних судів, що стали дійсно прототипами сучасних господарських судів; діяльність державного арбітражу в радянський період, що склало в подальшому основу його перетворення в окремі органи господарської юрисдикції; усвідомлення необхідності на сучасному етапі існування інституту апеляційного перегляду для вичерпання передбачених законом засобів судового захисту.

Дослідження повноважень апеляційної інстанції на різних етапах розвитку апеляційного перегляду свідчить, що намітилася тенденція до розширення кола цих повноважень у зв'язку з потребами учасників судового процесу в належному судовому захисті. Поступово суд апеляційної інстанції отримує право не лише встановлювати, чи правильним є рішення нижчого суду, але й безпосередньо впливати на матеріальні правовідносини шляхом повторного розгляду справи по суті. Таким чином, простежується певна модернізація у змісті та обсязі повноважень суду апеляційної інстанції. Ці зміни пов'язані із закріпленням чіткої інстанційності органів судової влади в межах тієї чи іншої системи судочинства та формулюванням його кінцевої мети.

Сучасні апеляційні господарські суди є тими судовими органами, що беруть безпосередню участь у досягненні кінцевої мети господарського судочинства – захисті прав, свобод та законних інтересів громадян та юридичних осіб. Зміни у господарській процесуальній формі можуть мати місце лише за умови створення більш ефективного, дієвого механізму такого захисту. Поки вказаний механізм не буде запроваджений, апеляційні господарські суди, повинні існувати і розвиватися, враховуючи свої історичні надбання. Адже саме перевірка рішень та ухвал місцевого господарського суду в апеляційній інстанції здатна підвищити їх рівень законності, об'єктивності та обґрунтованості.

1.2. Зарубіжний досвід уповноваження судових органів апеляційної інстанції, що розглядають господарські (комерційні, торгівельні) справи

Процесуальне законодавство України останнім часом набуло змін, що стало наслідком реформи у сфері судоустрою. У зв'язку з цим було зроблено чергову спробу удосконалити систему перегляду судових рішень у господарському процесі, щоби система правосуддя в Україні відповідала міжнародним стандартам [35]. Проте ці зміни не вирішили всіх проблемних питань, що постають у процесі реалізації права особи на судовий захист у господарських судах. Тому переконання в необхідності прийняття нового Господарського процесуального кодексу України підтримується як теоретиками, так і практикаками в цій галузі. Разом з тим важливо пам'ятати, що будь-яке реформування має носити системний, концептуальний характер, в іншому випадку отримаємо законодавство, яке не здатне забезпечити ефективний судовий захист порушених чи оспорюваних прав та законних інтересів юридичних і фізичних осіб. Зазначене стосується господарського процесу в цілому, так і його окремих інститутів.

Тому спробуємо проаналізувати досвід судових органів апеляційної інстанції зарубіжних країн, зокрема тих країн, де апеляційний перегляд справ успішно застосовується тривалий час (Велика Британія, Німеччина, Франція) та деяких країн, що утворилися на пострадянському просторі (Азербайджанська Республіка, Республіка Білорусь, Республіка Молдова, Російська Федерація та ін.), і в яких інститут апеляції знайшов своє відновлення після проведення демократичних змін. Перш за все, увага буде приділена повноваженням таких органів та пов'язаних з цим особливостей.

Зазначимо, що процесуальне законодавство зарубіжних країн передбачає як спільне з цивільним процесом, так і окреме регулювання порядку вирішення в судах господарських (комерційних, торгівельних) спорів. Є розповсюдженою

практикою закріплення норм, які регулюють такий порядок, в цивільних процесуальних кодексах, наприклад, в Німеччині, Франції, Грузії, Азербайджанській Республіці та ін. Хоча можемо спостерігати законодавчий підхід у проведенні самостійної кодифікації нормативних актів регулювання процедури судового розгляду господарських і подібних з ними спорів у Російській Федерації, Республіці Білорусь, Республіці Узбекистан та ін.

У більшості країн створені окремі судові органи, які здійснюють перегляд справ в апеляційному порядку, що є цілком виправданим. Такі органи можуть входити в систему загальних чи спеціалізованих судів. Але така тенденція підтримана не однотайно. Так, у Республіці Узбекистан розгляд апеляційної скарги (протесту) здійснює апеляційна інстанція господарського суду, який прийняв рішення в першій інстанції (ст. 157 ГПК Республіки Узбекистан).

Спробуємо провести характеристику повноважень апеляційної інстанції, закріплених в процесуальному законодавстві зарубіжних країн, умовно поділивши їх на дві основні групи: предметні та функціональні повноваження.

Предметні повноваження суду апеляційної інстанції вказують на судові акти, що можуть бути оскаржені в порядку апеляції, а отже, взаємопов'язані з об'єктивним і суб'єктивним критерієм апеляційного провадження.

За процесуальним законодавством більшості країн апеляційна скарга подається на судові акти суду першої інстанції, при цьому має значення особливості судової системи кожної з країн. Наприклад, відповідно до § 511 ЦПК Німеччини апеляційна скарга подається на остаточні рішення, винесені в суді першої інстанції. Оскаржені постанови судів першої інстанції розглядаються судами землі, оскаржені постанови судів землі – у Верховному суді землі. Суди землі складаються з двох палат: Палати з цивільних справ і Палати з торговельних справ. За загальним правилом апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції розглядається Палатою з цивільних справ. Торговельні справи чи спори відносяться до компетенції Палати з торговельних справ. Наприклад, остання розглядає спори, сторонами яких є комерсанти або торговельні товариства [21, с. 329-330].

За французьким процесуальним законодавством об'єктом апеляції є постанови всіх судів по суті спору, винесені по першій інстанції (постанови трибуналу великої інстанції, трибуналу малої інстанції, торговельного трибуналу, ради прюдомів, трибуналу із земельних спорів, трибуналу з соціального забезпечення). Об'єктом апеляційного перегляду є постанови по суті спору, постанови щодо процесуальних заперечень, постанови про припинення провадження по справі. Не можуть бути переглянуті в порядку апеляції постанови по суті спору з невеликою ціною позову, якщо вони є об'єктом касаційного оскарження [21, с. 359].

У законодавстві різних країн можемо зустріти норми, які обмежують можливість апеляційного оскарження судових актів. Зокрема, не підлягають оскарженню заочні судові рішення, винесені за відсутністю сторін або сторони (§ 513 (1) ЦПК Німеччини), а також судові постанови, сума предмету скарги стосовно яких не перевищує 600 євро (§ 511 ЦПК Німеччини). Ціною позову обмежуються право на апеляційний перегляд і в деяких пострадянських державах: Азербайджанській Республіці (ціна позову має складати 100 мінімальних розмірів оплати праці), Грузії (вартість апеляційної скарги повинна перевищувати 500 ларі), Республіці Молдова (сума позову складає не менше 50 мінімальних заробітних плат) [20].

Розширеним є право апеляційного оскарження у Великій Британії, оскільки з апеляційною скаргою може звернутися будь-яка особа, яка не погоджується з винесеним судовим рішенням по першій інстанції.

За загальним правилом учасники судового процесу на стадії апеляційного перегляду можуть представляти свої інтереси самостійно або через представників. Проте за французьким процесуальним законодавством в апеляційній інстанції діє обов'язкове представництво, під яким розуміється, що сторони не можуть вести справу самостійно, а тільки через повіреного, за винятком спеціально передбачених випадків [21, с. 364].

Господарський процес України не надає апеляційній інстанції право самостійно приймати апеляційні скарги від осіб, наділених правом

апеляційного оскарження. Процесуальне законодавство країн Європейського Союзу в більшості випадків передбачає, що апеляційна скарга подається безпосередньо в апеляційний суд (наприклад, § 518 ЦПК Німеччини, ст. 902 ЦПК Франції).

Деякі країни приділяють особливого значення формі й змісту апеляційної скарги. Так, ЦПК Німеччини містить ряд вимог щодо процесуальної форми апеляційної скарги, передбачених § 518 (зокрема, апеляційна скарга повинна мати письмову форму), крім того ця скарга має бути обґрунтованою (§ 519 ЦПК Німеччини). При чому обґрунтування не відображається безпосередньо в апеляційній скарзі, а надається у вигляді окремого процесуального документу не пізніше одного місяця з моменту подачі скарги. Прогресивним у цьому питанні є АПК Російської Федерації, відповідно до ст. 263 якого арбітражний суд апеляційної інстанції, встановивши при розгляді питання про прийняття апеляційної скарги до провадження, що вона подана з порушенням вимог щодо форми і змісту, виносить ухвалу про залишення скарги без руху. Схожою є позиція законодавця, представлена в ГПК Республіки Білорусь (ст. 273).

Реалізувати свої повноваження апеляційна інстанція може, якщо апелянт дотримався строків апеляційного оскарження. У зарубіжному процесуальному законодавстві питання про визначення строків подачі апеляційної скарги вирішується по різному. Так, апеляційна скарга може бути поданою протягом одного місяця (§ 518 ЦПК Німеччини, ст. 538 ЦПК Франції, ст. 259 АПК Російської Федерації, ст. 158 ГПК Республіки Узбекистан, ст. 360 ЦПК Азербайджанської Республіки), 15-ти днів (ст. 269 ГПК Республіки Білорусь, ст. 278/36 ЦПК Республіки Молдова, ст. 207 ЦПК Республіки Вірменія). Цей строк може обчислюватися: 1) з моменту вручення повністю оформленого судового рішення (§ 515 ЦПК Німеччини; ст. 360 ЦПК Азербайджанської Республіки); 2) з моменту повідомлення сторін про прийняте рішення (ст. 528 ЦПК Франції; ст. 278/36 ЦПК Республіки Молдова; 3) з моменту прийняття рішення судом першої інстанції (ст. 158 ГПК Республіки Узбекистан; ст. 269 ГПК Республіки Білорусь; ст. 259 АПК Російської Федерації).

Разом з тим важливе значення має правило, що пропуск строку подачі апеляційної скарги позбавляє зацікавлену особу права на апеляційний перегляд, якщо суд апеляційної інстанції не знайде поважних підстав для його відновлення. У багатьох країнах відновлення процесуального строку апеляційного оскарження має певні межі. Зокрема, йдеться про обмеження повноважень щодо перегляду судових актів максимальним строком: в один місяць з дня прийняття оскаржуваного судового рішення (ГПК Республіки Білорусь), п'ять місяців після оголошення судового рішення (ЦПК Німеччини), шість місяців з дня прийняття рішення (АПК Російської Федерації). Хоча є приклади, коли в процесуальному законодавстві, так само як і в Україні, не обмежено права суду апеляційної інстанції на відновлення пропущеного строку апеляційного оскарження якимось терміном (наприклад, ГПК Республіки Узбекистан, ЦПК Республіки Вірменія, ЦПК Республіки Молдова), що може необґрунтовано затягнути отримання кінцевого результату судового захисту.

Апеляційна інстанція також уповноважена вчиняти різні дії, пов'язані з перевіркою правильності судових актів, що не вступили в законну силу, і які можна об'єднати під назвою функціональні повноваження. Ця група повноважень покликана на виправлення судових помилок нижчого суду.

Варто зазначити, що у ряді країн діє принцип *tantum devolutum quatum appellatum* (скільки скарги – стільки й рішення), що обмежує повноваження суду апеляційної інстанції вимогами апеляційної скарги. Так, зазначене положення закріплене у ст. 562 ЦПК Франції, відповідно до якої в апеляційній скарзі потрібно зазначити ті пункти судової постанови, які оскаржуються, і ті, які залежать від оскаржуваних. Схожі норми містить ЦПК Німеччини (§ 525). Більшість процесуальних кодексів країн СНД, так само як і ГПКУ, надають право суду апеляційної інстанції право перевіряти правильність оскаржуваного судового акту в повному обсязі шляхом повторного розгляду справи по суті.

Як правило, у судах апеляційної інстанції не розглядаються нові вимоги, не заявлені в суді першої інстанції. Хоча процесуальне законодавство може

містити деякі уточнення з цього приводу. Наприклад, відповідно до ст. 565 ЦПК Франції не вважаються новими ті вимоги, які випливають безпосередньо з первісних вимог і спрямовані на ті самі цілі, хоча вони й виникли з інших підстав або були зумовлені іншими мотивами.

Закінчення апеляційного провадження супроводжується реалізацією апеляційною інстанцією досить широкого кола повноважень. Йдеться про право суду апеляційної інстанції залишити апеляційну скаргу без задоволення, а рішення суду першої інстанції без змін, право на зміну судового рішення чи навіть його скасування і прийняття нового.

Якщо суд апеляційної інстанції розглядає справу тільки на підставі тих фактичних даних, які були предметом дослідження в суді першої інстанції, що характерно для неповної апеляції, тоді цей суд буде мати право на скасування оскаржуваного судового акту і може направити справу на новий розгляд до нижчого суду для прийняття рішення. Як приклад можна привести Німеччину. Повноваження апеляційної інстанції в цій країні закріплені в ряді статей ЦПК, у зв'язку з цим суддя апеляційного суду має право: 1) відхилити апеляційну скаргу, а рішення суду першої інстанції залишити без змін (§ 519 ЦПК); 2) відхилити апеляційну скаргу і винести судове рішення; 3) скасувати рішення та направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції; 4) скасувати рішення з направленням справи до суду першої інстанції через процесуальні недоліки (§ 539 ЦПК).

Підстави для повернення справи на повторний розгляд передбачені § 538 ЦПК Німеччини. Проте заслуговує на увагу положення, згідно з яким апеляційний суд може відмовитися від направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції й сам винести рішення по суті спору, якщо буде вважати це корисним для вирішення спору. Крім того у випадку скасування рішення суду першої інстанції не завжди йдеться про неправильність судового акту.

При повній апеляції апеляційна інстанція може скасовувати оскаржуваний судовий акт і прийняти нове рішення, якщо при апеляційному перегляді справи встановлено нові фактичні обставини справи, досліджено нові докази. Зокрема,

за французьким ЦПК суд апеляційної інстанції має право: 1) залишити оскаржуване судове рішення без змін; 2) скасувати рішення суду повністю або частково і прийняти нове рішення по справі.

Практично однотайно вирішене питання функціональних повноважень у законодавстві країн СНД. Оскільки апеляційний перегляд здійснюється за правилами повної апеляції, апеляційні суди позбавлені права направляти справу на новий розгляд до нижчого суду. Хоча й тут існують певні особливості. Так, у ст. 168 ГПК Республіки Узбекистан закріплено право апеляційної інстанції скасувати рішення і направити справу на новий розгляд за умови порушення чи неправильного застосування норм процесуального права. ГПК Республіки Вірменія лише містить норму, в якій говориться, що за результатами повторного розгляду справи апеляційним судом приймається рішення і нічого не сказано про дії суду апеляційної інстанції по відношенню до оскаржуваного акту.

Проведений порівняльний аналіз повноважень судових органів апеляційної інстанції свідчить про відсутність єдиного підходу в організації процесу апеляційного перегляду в цілому, так і повноважень апеляційної інстанції безпосередньо. Тому копіювати законодавство якоїсь країни в цьому питанні Україні було б нераціональним. Відмінності в обсязі повноважень судів апеляційної інстанції визначаються тим чи іншим видом апеляції. Повна чи неповна апеляція має свої переваги та недоліки, про що неодноразово наголошувалося вченими-процесуалістами як дореволюційного періоду, так і сучасниками.

Разом з тим проведений аналіз законодавства зарубіжних країн у питанні визначення повноважень судових органів апеляційної інстанції, що розглядають господарські (комерційні, торгівельні) справи, демонструє, що європейські країни виробили власний підхід у закріпленні повноважень апеляційної інстанції, враховуючи суспільні та економічні потреби. У багатьох випадках головною їх перевагою є позбавлення суто формальних засад, на яких здійснюється реалізація повноважень суду з апеляційного перегляду. Згадаємо

ту ж Німеччину, в якій апеляційний перегляд здійснювався початково за правилами повної апеляції і тільки через десятки років існування усталеної судової системи стало можливим запровадження неповної апеляції з її усіма особливостями. Разом з тим всупереч суті неповної апеляції апеляційні суди наділені повноваженнями приймати нове рішення без направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції, якщо це буде корисним для вирішення справи. При цьому в суспільстві не піднімається питання про суб'єктивізм чи зацікавленість суддів апеляційної інстанції. У Великій Британії апеляційна інстанція отримує обсяг повноважень з перевірки судових актів за правилами неповної апеляції. Але якщо це потрібно для вирішення спору за переконанням суду або на підставі практичних рекомендацій, суд апеляційної інстанції досліджує фактичну сторону справи в повному обсязі з дослідженням доказів та їх оцінкою.

Тому Україні варто обрати власний напрям у визначенні повноважень апеляційного господарського суду, враховуючи специфіку господарської діяльності, яка потребує відтворення у господарському процесі елементів оперативного й ефективного вирішення господарських спорів.

У зв'язку з цим у ряді європейських країн характерною рисою спеціалізованої юрисдикції є залучення в якості суддів не тільки юристів, а й спеціалістів в певній сфері діяльності. Наприклад, у Франції судьями торгових трибуналів є спеціалісти в галузі торгівлі, при чому судова діяльність для них не є основною. Торгові трибунали наділені повноваженнями суду першої та другої інстанцій. Схожою є ситуація в Німеччині. Так, в системі судів загальної юрисдикції виділяються спеціалізовані структурні підрозділи, зокрема, у судах землі функціонує Палата по торговим справам, де спори вирішуються в складі професійного судді і двох комерсантів, які призначаються на певний строк рішенням торгово-промислових палат. Ця Палата наділена повноваженнями як суду першої, так і другої інстанції.

Крім того у більшості країн органи, що вирішують господарські спори, наділені повноваженнями щодо розгляду та перегляду справ шляхом

прискорення та спрощення самої процедури. Прикладом є судочинство в Німеччині, Франції, Нідерландах, Великій Британії, Російській Федерації та інших державах. Зокрема, в Німеччині закріплена норма щодо можливості розгляду справ за письмовими доказами – у формі документарного провадження, яке полягає в попередньому засіданні та обміні документами. У такому провадженні заявляються вимоги про стягнення грошових сум і звернення стягнення на заставне майно. Існує також примусове провадження, у порядку якого може бути заявлене будь-яка грошова вимога. При цьому гарантією дотримання інтересів відповідача є можливість розгляду справи в судовому порядку. Передбачена також спрощена процедура стягнення безспірної заборгованості [12, с. 150-152].

Таким чином, спеціальні повноваження апеляційних господарських судів повинні враховувати економічну спеціалізацію розгляду справи та необхідність оперативного відновлення порушених чи оспорюваних прав та інтересів суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим доречним є залучення до розгляду справ у судах як першої, так і апеляційної інстанції суддів з відповідною економічною підготовкою, зокрема, з досвідом роботи саме у господарському комплексі. У такому випадку зможемо підняти авторитет до суду у суспільстві і покращити якість прийнятих рішень та постанов. Найближчим часом має бути переглянута процедура розгляду справ в судах першої та апеляційної інстанції у напрямку створення умов для реалізації повноважень господарськими судами щодо розгляду певних категорій спорів у спрощеному порядку без зайвих формальностей.

Висновки до розділу 1

Історія розвитку повноважень апеляційного господарського суду відображає тисячолітню історію становлення спеціалізованої юрисдикції з вирішення господарських спорів та самого інституту апеляційного перегляду, який успішно функціонував та удосконалювався протягом всього цього періоду

за винятком часу, коли на українській території панувала Радянська влада з її особливим підходом до суті апеляційного оскарження. Повноваження суду апеляційної інстанції змінювалися шляхом закріплення ієрархічності судової системи під впливом розвитку господарських правовідносин.

Лише через десять років існування України як держави вдалося відродити інститут апеляційного перегляду, створивши окрему ланку в системі господарських судів та визначивши її повноваження. При цьому процес розвитку та удосконалення повноважень апеляційних господарських судів на сучасному етапі носить постійний характер, особливо тепер, коли відбувається новий етап судової реформи.

Проведений порівняльний аналіз повноважень судових органів апеляційної інстанції свідчить про відсутність єдиного підходу в організації процесу апеляційного перегляду в цілому, так і повноважень апеляційної інстанції безпосередньо. Тому копіювати законодавство якоїсь країни в цьому питанні Україні було б нераціональним. Відмінності в обсязі повноважень судів апеляційної інстанції визначаються тим чи іншим видом апеляції. Повна чи неповна апеляція має свої переваги та недоліки, про що неодноразово наголошувалося вченими-процесуалістами як дореволюційного періоду, так і сучасниками.

Разом з тим проведений аналіз законодавства зарубіжних країн у питанні визначення повноважень судових органів апеляційної інстанції, що розглядають господарські (комерційні, торгівельні) справи, демонструє, що європейські країни виробили власний підхід у закріпленні повноважень апеляційної інстанції, враховуючи суспільні та економічні потреби. У багатьох випадках головною їх перевагою є позбавлення суто формальних засад, на яких здійснюється реалізація повноважень суду з апеляційного перегляду.

Україні варто обрати власний напрям у визначенні повноважень апеляційного господарського суду, враховуючи специфіку господарської діяльності, яка потребує відтворення у господарському процесі елементів оперативного й ефективного вирішення господарських спорів.

РОЗДІЛ 2

ВИДИ ПОВНОВАЖЕНЬ АПЕЛЯЦІЙНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

2.1. **Поняття та правові засади повноважень апеляційного господарського суду**

Перш за все, варто чітко розуміти, що правовий статус господарського суду апеляційної інстанції є особливим, нарівні з правовим статусом господарського суду першої та касаційної інстанцій. Хоча ще у радянські часи у літературі висловлювалася думка, що суд є єдиним суб'єктом процесу [77, с. 57-64]. Слід підтримати позицію В. С. Калмацького, котрий вказував на індивідуальність правового становища судових органів різних інстанцій у цивільному процесі. Індивідуальність він убачав у специфіці виконуваних кожним з них процесуальних функцій та своєрідності процесуальних правовідносин, що виникають при їх виконанні [29, с. 9]. Адже кожна судова інстанція наділена характерним тільки для неї обсягом специфічних прав та обов'язків, є суб'єктом самостійної відокремленої процесуальної діяльності.

Основною функцією господарського апеляційної інстанції доречно вважати повторний розгляд справи для усунення при наявності судової помилки, зробленої судом першої інстанції.

Поряд з основними завданнями та функціями господарських судів апеляційної інстанції необхідно виділяти ще й факультативні (допоміжні). Говорячи про завдання і функції господарських судів в цілому, М. О. Абрамов називав три основні завдання і функції, що їм відповідають:

1) завдання по захисту прав і охоронюваних законом інтересів учасників господарських правовідносин, якому відповідає функція розгляду конкретних справ у судових засіданнях;

2) завдання по сприянню укоріненню законності в сфері господарських відносин, функція – узагальнення практики з найважливіших категорій спорів

або за окремими підприємствами, організаціями, до яких часто у великій кількості подаються позови;

3) завдання по внесенню пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання господарської діяльності, функція – взаємодії суду з іншими органами з метою удосконалення чинного законодавства [49, с. 217-218].

Таким чином, стосовно апеляційного провадження доречно сформулювати такі факультативні цільові настанови (завдання) та функції апеляційних господарських судів, зокрема: - завдання щодо укріплення законності і правопорядку в сфері здійснення господарювання (функція вивчення та узагальнення судової практики по господарським спорам);

- завдання щодо вироблення єдиного підходу у застосуванні однакових норм матеріального і процесуального права (функція надання методичної допомоги у застосуванні законодавства місцевим господарським судам);

- завдання щодо внесення пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання господарської діяльності (функція взаємодії суду з іншими органами з метою удосконалення чинного законодавства).

Ми вважаємо, що зміст повноважень апеляційних господарських судів, функції і завдання апеляційного провадження мають бути закріплені на законодавчому рівні з метою досягнення кінцевої мети господарського судочинства – захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання та громадян. Як видно, між завданнями, цілями і функціями апеляційних господарських судів простежується тісний взаємозв'язок. Для їх реалізації суди наділяються певними правами та обов'язками, що і складають його повноваження. Дійсно, повноваженнями суду вважають нерозривно пов'язані права-обов'язки, що надаються суду, і покладені на нього нормами процесуального права для виконання функцій, здійснення завдань і цілей [25, с. 74].

Загальним правом та обов'язком апеляційної інстанції можна вважати право на перевірку рішення місцевого господарського суду щодо його

законності та обґрунтованості. Крім загального права суд апеляційної інстанції наділений ще й конкретними правами. Такими правами суд може скористатися під час перегляду вже конкретного рішення по конкретній справі. Тобто при перевірці оскаржуваного рішення апеляційний господарський суд використовує ті повноваження, які вважає за потрібне для перевірки конкретної справи, хоча наділений більш широким колом повноважень.

Під такою перевіркою слід розуміти компетенцію апеляційного господарського суду щодо здійснення визначених законом процесуальних дій з перегляду рішення господарського суду першої інстанції, що не набрало законної сили, та його ухвал в апеляційному порядку, для чого він і наділяється відповідними повноваженнями. Таким чином, компетенція апеляційного господарського суду визначає сферу прояву, межі його юрисдикції.

Як відомо, господарський спір має бути вирішений в господарському суді першої інстанції, тим самим задовольнивши вимоги обох сторін. Тому нерідко апеляційний перегляд і називають факультативною стадією господарського процесу. Проте не завжди судове рішення відповідає вимогам щодо законності та обґрунтованості, що і стає підставою звернення зацікавлених осіб до апеляційного господарського суду.

Отже, підставою реалізації повноважень господарським судом апеляційної інстанції є вимога особи, яка наділена правом апеляційного оскарження, щодо перегляду рішення чи ухвали місцевого господарського суду в порядку апеляції. Після надходження апеляційної скарги апеляційний господарський суд приймає рішення про її прийняття, але при цьому має дотримуватися певних умов (фактів, які саме і корегують напрямок його подальших дій). Це можуть бути умови, пов'язані з вимогами до форми, змісту апеляційної скарги, строків її подачі тощо. Недотримання таких умов може стати причиною негативних процесуальних наслідків для особи, яка подає таку скаргу.

Повноваження апеляційних господарських судів можуть існувати

та реалізовуватися виключно у межах правової форми і у процесі їх правового регулювання. Норми господарського процесуального законодавства закріплюють зміст конкретних прав та обов'язків апеляційної інстанції. Проте, зважаючи на їх значну кількість, дослідження цих повноважень доцільно проводити, застосувавши певний класифікаційний критерій. Ще в дореволюційний період відомий вчений-процесуаліст Є. В. Васьковський у цивільному процесі розділяв предметні та функціональні повноваження суду першої інстанції [11, с. 56]. Згодом цей поділ знаходить своє відображення і в працях радянських вчених [32, с. 54-57].

У свою чергу В. С. Калмацький запропонував поширити цю класифікацію на суди другої інстанції, виділивши при цьому предметні, функціональні та предметно-функціональні повноваження останніх. Такий підхід до класифікації повноважень суду другої інстанції, на наш погляд, є обґрунтованим, оскільки дозволяє розкрити їх суть, враховуючи завдання, що стоять перед цією інстанцією, а тому буде використаний у цьому дослідженні, присвяченому саме повноваженням апеляційного господарського суду.

Судові органи наділяються повноваженнями стосовно предмета судової діяльності. Предметні повноваження вказують на ті рішення і ухвали, які можуть бути перевірені судом другої інстанції. Специфіка предметних повноважень кожного судового органу характеризується його предметом діяльності [29, с. 44]. У літературі зазначається, що предметними є повноваження органу судової влади, які визначають межі юрисдикції зазначеного суб'єкта правовідносин [32, с. 52].

В. С. Калмацький запропонував вирізняти у межах предметних повноважень суду другої інстанції два підвиди: 1) на перевірку постанов, що винесені по суті справи; 2) на перевірку ухвал нижчих судів [29, с. 44].

Дійсно, предметні повноваження суду апеляційної інстанції є специфічними, що визначається предметом його діяльності. Якщо для господарського суду першої інстанції предметом його діяльності є

безпосередньо справи у спорах, які потребують вирішення по суті, то для господарського суду апеляційної інстанції – це рішення місцевих господарських судів, що не набрали законної сили, та їх ухвали. Для порушення апеляційного провадження необхідним є наявність певних передумов, зокрема, відповідного судового акту, що підлягає апеляційному оскарженню, та звернення особи, яка має право на таке оскарження. Разом з тим мати право на оскарження ще не означає його реалізацію.

Предметні повноваження господарського суду апеляційної інстанції можна визначити як сукупність прав та обов'язків для здійснення перевірки рішень місцевих господарських судів, що не набрали законної сили, та ухвал, оскаржуваних особами, коло яких визначається чинним законодавством, у порядку апеляції.

Зокрема, предметні повноваження доцільно характеризувати за такими критеріями, як: 1) повноваження за об'єктом апеляційного перегляду; 2) повноваження за суб'єктом апеляційного перегляду; 3) повноваження за порядком реалізації права на апеляційне оскарження.

При безпосередній перевірці правильності рішень та ухвал місцевих господарських судів характерним для господарського суду апеляційної інстанції є наявність також функціональних прав та обов'язків. Саме функціональні повноваження регламентують дії апеляційного господарського суду щодо оскаржуваного судового акту для встановлення його відповідності нормам права і фактичним обставинам справи. Наприклад, у разі наявності судової помилки, чи потребує рішення зміни, чи скасування і прийняття нового рішення. Крім того ці повноваження надають можливість суду досягти кінцевої мети апеляційного перегляду. Функціональні повноваження – це різного роду дії зазначеного судового органу в процесі здійснення правосуддя, пов'язані з вирішальними діями суду з керівництва процесом [77, с. 118]. Є неможливим встановлення вичерпного переліку функціональних прав та обов'язків суду другої інстанції у зв'язку з їх значною кількістю. Проте серед них можна назвати такі групи:

1) повноваження на перевірку законності й обґрунтованості рішень і ухвал;
2) повноваження на визначення наслідків перевірки судових постанов і реагування на виявлені судові помилки та правопорушення. У першій групі можна виділити такі самостійні підгрупи повноважень: а) на перевірку дослідження і оцінки доказів; б) на перевірку повноти встановлення обставин справи; в) на перевірку законності застосування норм права тощо. Другу групу повноважень складають такі підгрупи: а) на відміну рішень та ухвал; б) на зміну постанов і винесення нових рішень; в) на надання вказівок нижчим судам; г) на винесення окремих ухвал [29, с. 45-46].

Таким чином, функціональними повноваженнями господарського суду апеляційної інстанції називають права й обов'язки на здійснення різних процесуальних дій для перевірки законності та обґрунтованості оскаржуваних судових актів, що не набрали законної сили. Аналізуючи вищезазначене, можна сказати, що функціональні права й обов'язки складають 2 групи повноважень апеляційної інстанції, а саме: 1) повноваження щодо перевірки правильності рішень та ухвал суду першої інстанції; 2) повноваження, що визначають подальшу долю оскаржуваного судового акту.

Варто зазначити, що останню групу функціональних повноважень доречно поділити на пов'язані зі скасуванням судового акту, та не пов'язані з його скасуванням. Останній критерій є індикатором того, чи дійсно була допущена першою інстанцією судова помилка, а значить, чи існують підстави для застосування процесуально-правових наслідків у вигляді скасування відповідного судового рішення.

В окремих випадках суд другої інстанції наділений ще й так званими змішаними, функціонально-предметними повноваженнями. Ці повноваження характеризуються тим, що в результаті їх реалізації цим судом ліквідується й безпосередньо предмет перегляду, але в той же час це відбувається в процесі здійснення прав та обов'язків стосовно вирішення питань, які виникають при перевірці постанов нижчих судів [29, с. 47]. Хоча з

цього приводу є точка зору, яку слід підтримати, що скасування рішення суду з припиненням провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або у зв'язку із затвердженням мирової угоди є певним впливом суду другої інстанції на предмет перевірки (рішення суду першої інстанції), в результаті якого суд другої інстанції реалізує свої предметні повноваження. Тому скасування постановленого судом першої інстанції рішення у справі не можна розглядати як ліквідацію предмету діяльності суду другої інстанції незалежно від правової підстави такого скасування [80, с. 101].

Отже, функціонально-предметними повноваженнями господарського суду апеляційної інстанції можна назвати права й обов'язки на здійснення стосовно предмету апеляційного оскарження певних процесуальних дій, що призводять до припинення апеляційного провадження. Наприклад, функціонально-предметними, аналогічно як і в суді першої інстанції, будуть повноваження щодо припинення апеляційного провадження. Апеляційному господарському суду притаманні й специфічні функціонально-предметні права та обов'язки, зокрема, стосовно повернення апеляційної скарги при відкликанні апелянтом до її прийняття, а також повноваження щодо припинення апеляційного провадження у випадку відмови апелянта від скарги до прийняття постанови апеляційною інстанцією та повноваження щодо залишення скарги без розгляду.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що стосовно господарського процесу законодавством закріплено предметні, функціональні та функціонально-предметні повноваження не тільки за місцевими господарськими судами, а й за господарськими судами апеляційної інстанції.

Як видно, дослідження окремих повноважень апеляційних господарських судів доцільно проводити за певними критеріями класифікації. Тільки у такому випадку буде можливим проаналізувати специфіку повноважень саме господарських судів апеляційної інстанції, провести порівняння з повноваженнями інших судових органів, що лише сприятиме забезпеченню належної ефективності діяльності апеляційних господарських

судів.

2.2. Предметні повноваження апеляційного господарського суду

Предметні повноваження за об'єктом апеляційного перегляду визначаються нормами, що містять відомості про судові акти, які можна переглянути в порядку апеляції. Безпосередньо зміст цих повноважень пов'язаний з нормами ст. 91 та 106 ГПКУ.

Отже, під предметними повноваженнями слід розуміти повноваження, пов'язані з об'єктом перегляду – рішеннями місцевого господарського суду, що не набрали законної сили, та його ухвалами.

Реалізувати право апеляційного оскарження учасники господарського процесу можуть за наявності об'єкта, з приводу якого подається апеляційна скарга. Таким об'єктом перш за все є рішення місцевого господарського суду, яке не набрало законної сили (ч. 1 ст. 91 ГПКУ). Але враховуючи ту обставину, що зацікавлена особа з поважних причин може пропустити строк подачі апеляційної скарги, тоді предметом перегляду в апеляційному господарському суді стає рішення, яке набрало законної сили, якщо суд звичайно знайде підстави для відновлення цього строку.

Самостійним об'єктом права апеляційного оскарження може бути рішення суду як у цілому, так і в частині, а також фактичні підстави рішення, мотиви рішення. Зокрема апеляційна скарга може бути подана на частину рішення, у тому числі, резолютивну, що стосується розмежування витрат між сторонами, порядку і строку виконання рішення та інших питань, вирішених господарських судом при розгляді справи. Мотивувальна частина рішення може бути самостійним предметом апеляційного оскарження, незалежно від того вплинули зроблені судом висновки на результат справи, тому що набирають законної сили разом з резолютивною частиною рішення і його мотиви у частині встановлення фактів і правовідносин сторін, які у подальшому можуть мати преюдиційне значення і зумовити зміст іншого рішення. У разі

оскарження лише частини рішення, неоскаржена частина рішення не вступає в законну силу, оскільки апеляційний господарський суд наділений правом перевірити рішення суду першої інстанції в повному обсязі. Властивості, характерні для судового рішення, що набрало законної сили, виникають у всього рішення в цілому з моменту залишення поданої скарги без задоволення або зміни чи винесення нового рішення судом вищої інстанції [44].

Пленум Вищого господарського суду України у п. 8 Постанови від 17.05.2011 р. № 7 зазначив, що апеляційним господарським судом не застосовуються норми ст. 58 ГПКУ про об'єднання позовних вимог, ст. 60 ГПКУ про подання зустрічного позову та ст. 116 ГПКУ про видачу наказу. Зазначене означає, господарський суд апеляційної інстанції не наділений правом порушити апеляційне провадження на підставі апеляційної скарги поданої одночасно на декілька судових актів, прийнятих у спорах за участю одних і тих же осіб, але у різних справах. У цьому випадку йдеться про функціонально-предметне повноваження апеляційної інстанції.

Крім того ст. 88 ГПКУ визначено, що господарський суд має право за заявою сторони, прокурора, який брав участь в судовому засіданні, або за своєю ініціативою прийняти додаткове рішення, ухвалу, якщо: з якоїсь позовної вимоги, яку було розглянуто в засіданні господарського суду, не прийнято рішення або не вирішено питання про розподіл господарських витрат чи про повернення державного мита з бюджету. Тому об'єктом апеляційного оскарження може бути й додаткове рішення, ухвала місцевого господарського суду, які є способом виправлення судового рішення щодо його неповноти. Додаткове рішення оскаржується з основним рішенням по справі або окремо від основного рішення.

Об'єктом предметних повноважень апеляційного господарського суду не можуть бути судові рішення, які не ухвалювались господарським судом.

Варто зазначити, що трапляється ситуація, коли господарський суд апеляційної інстанції наділений предметними повноваженнями на перевірку законності та обґрунтованості судових рішень, які вже набрали законної сили.

Так, ст. 93 ГПКУ передбачена можливість відновлення строку подання апеляційної скарги апеляційним господарським судом за наявності відповідної заяви від особи, що подала цю скаргу, і за умови її задоволення. У такому випадку судові рішення не втрачає своєї законної сили навіть при зверненні апелянтом до апеляційної інстанції. Хоча рішення може втратити свою законну силу після його скасування в апеляційному порядку.

В апеляційному порядку оскарженню підлягає також ухвала суду першої інстанції, якщо така ухвала перешкоджає подальшому розгляду справи і можливість її оскарження передбачена законодавством. Тобто апеляційний господарський суд не наділений повноваженнями щодо перегляду ухвал, оскарження яких прямо не передбачено законом, навіть якщо такий судовий акт порушує матеріальні й процесуальні права осіб, що беруть участь у справі [13].

Існує думка, що заборона апеляційного оскарження ухвал суду першої інстанції порушує права на судовий захист, хоча б тоді, коли неможливість оскарження ухвали закриває шлях до апеляції і взагалі подальший рух процесу (наприклад, відмова у прийнятті позовної заяви або апеляційної скарги); коли інтереси сторони можуть бути порушені в результаті несвочасного оскарження незаконної ухвали (наприклад, про забезпечення позову тощо) [41, с. 387-388].

Вичерпний перелік ухвал місцевого господарського суду, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення, міститься у ст. 106 ГПКУ, зміни до якої були внесені з прийняттям закону «Про судоустрій та статус суддів». Варто зазначити, що виходячи зі змісту норм ГПКУ, окремо від рішення господарського суду першої інстанції підлягають, наприклад, оскарженню ухвали щодо відмови у прийнятті зустрічного позову (ст. 60 ГПКУ), відмови у прийнятті позовної заяви третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору (ст. 26 ГПКУ).

Нами не поділяється думка тих вчених, котрі відстоюють точку зору, що «обмеження в оскарженні рішень об'єктивно свідчить про запровадження безконтрольності в правосудді» [29, с. 54] і цілком погоджуємось з висновком О. О. Борисової, що «надання можливості оскарження всіх ухвал, що

приймаються під час розгляду і вирішення справи у всіх судових інстанціях, призведе до негативного результату, який полягає в існуванні довготривалої невизначеності спірних правовідносин, призведе до суперечності з основних положень п. 1 ст. 6 Європейської конвенції про необхідність дотримання розумного строку судового розгляду» [9, с. 47].

Адже дійсно, уникнути зловживання правами з боку учасників процесу, які свідомо і недобросовісно намагаються затягнути розгляд справи, стовідсотково неможливо. Надання права апеляційного оскарження всіх ухвал без винятку призведе до довготривалого процесу, і тим самим порушить законні права та інтереси інших осіб, що беруть участь у справі. Разом з тим відповідно до п. 8 ст. 129 Конституції України однією з основних засад судочинства є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. Тому нами пропонується визначити в ГПКУ вичерпний перелік ухвал, що не підлягають оскарженню в апеляційному та касаційному порядку, а значить, усі інші ухвали можуть бути оскаржені, що стане правовою гарантією захисту прав і законних інтересів учасників господарського процесу і у свою чергу відповідатиме конституційному принципу «дозволене все, що не заборонено законом», відповідно до якого здійснюють свою діяльність фізичні та юридичні особи в Україні.

Вважаємо, що об'єктами апеляційного оскарження в господарському судочинстві мають бути рішення місцевого господарського суду повністю або у частині; додаткове рішення чи ухвала цього ж суду у випадках, визначених ст. 88 ГПКУ, а також ухвали суду першої інстанції, крім тих, які оскарженню не підлягають, у зв'язку з чим вважаємо за доцільне внести відповідні зміни до ст. 106 ГПКУ.

Суб'єктами права апеляційного оскарження є особи, що мають право подати апеляційну скаргу на рішення та ухвали господарського суду першої інстанції. Проте предметні повноваження апеляційного господарського суду можуть здійснюватися тільки через подання апеляційної скарги особою, яка має таке право. Адже за ініціативою апеляційної інстанції судовий

акт не може бути перевірений, що й відповідає принципу диспозитивності в господарському процесі.

Відповідно до ч. 1 ст. 91 ГПКУ правом апеляційного оскарження рішення місцевого господарського суду, яке не набрало законної сили, наділені сторони, прокурор, треті особи, особи, які не брали участі у справі, якщо господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки. У суб'єктів апеляційного оскарження право оскаржити рішення суду першої інстанції виникає з дня його оголошення, а якщо у судовому засіданні оголошено лише вступну та резолютивну частини рішення – з дня підписання такого рішення.

Оскільки в апеляційному провадженні вирішується питання щодо правильності рішення суду першої інстанції, то в ньому, як і в суді першої інстанції, також беруть дві протилежні сторони, які обстоюють свої інтереси [81, с. 73]. Такими протилежними сторонами є позивач та відповідач.

Право звернутися до суду апеляційної інстанції має як позивач, так і відповідач. Тому, особа, яка подає апеляційну скаргу, називається апелянтом (або як і в касаційному провадженні – скаржником). Інша сторона у справі є відповідачем по апеляційній скарзі. Хоча процесуальний закон оперує більш загальними поняттями, наприклад, особа, що подала апеляційну скаргу чи сторона у справі, що отримала апеляційну скаргу. Зокрема, у ст. 639 ЦПК Естонії закріплена норма, відповідно до якої сторонами апеляційного провадження є апелянт і респондент, що спрощує понятійний апарат.

У межах встановленого ГПКУ строку на подання апеляційної скарги право оскарження рішень місцевого господарського суду мають також правонаступники сторін. У разі смерті або оголошення фізичної особи померлою, припинення діяльності суб'єкта господарювання шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення), заміни кредитора чи боржника в зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, господарський суд залучає до участі у справі правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії судового процесу (ст. 25 ГПКУ). Для допуску до участі у справі

правонаступника необхідно надати відповідні докази, що підтверджують законність правонаступництва. правонаступництво у господарському суді апеляційної інстанції здійснюється за правилами, передбаченими для суду першої інстанції.

Подати апеляційну скаргу в інтересах сторін можуть їх представники, якщо такі повноваження спеціально визначені у виданій їм довіреності. Не потребуючи спеціальної довіреності, законні представники мають право вчиняти будь-які процесуальні дії, в тому числі самотійно оскаржувати рішення суду. Разом з тим, у зв'язку з тим, що представники не мають самотійних матеріальних і процесуальних прав, окремо від прав осіб, яких вони представляють, вбачається, що таких осіб не можна вважати самотійними суб'єктами апеляційного оскарження.

Самотійним суб'єктом апеляційного оскарження є прокурор, який наділений правом оскарження судових рішень місцевого господарського суду (ст. 91 ГПКУ). Відповідно до ст. 29 ГПКУ прокурор бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, порушену за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її для представництва інтересів громадянина або держави. Так, формою представництва прокуратурою інтересів держави може бути подання прокурором апеляційної скарги. Право подання апеляційної скарги на рішення, ухвали і постанови судів надається прокурору і заступнику прокурора в межах компетенції, незалежно від їх участі в розгляді справи в суді першої інстанції.

Помічники прокурора, прокурори управлінь і відділів можуть подавати апеляційні скарги тільки зі справ, у розгляді яких вони брали участь [71]. Даючи тлумачення положенню ст. 2 ГПКУ у контексті п. 2 ст. 121 Конституції України, Конституційний Суд України відмітив, що прокурори та їх заступники подають до арбітражного (нині господарського) суду позови саме в інтересах держави, а не в інтересах підприємств, установ і організацій незалежно від їх підпорядкування і форм власності. Прокурор або його заступник самотійно визначає і обґрунтовує

в позовній заяві, в чому полягає порушення інтересів держави чи в чому існує загроза інтересам держави, і ця заява є підставою для порушення справи в арбітражному суді.

Таким чином, прокурором можуть порушуватися справи, а також апеляційні провадження, якщо позов прокурора заснований на публічному інтересі [66, с. 170]. При цьому діяльність державних підприємств, а також державних органів не завжди адекватні інтересам держави, а конкретні інтереси суб'єктів господарювання інших форм власності можуть бути адекватні спільним інтересам народного господарства, державним інтересам [43, с. 128; 118, с. 342-343]. Так, у постанові Судової палати у господарських справах ВСУ від 21 січня 2002 р. у справі за позовом спільного товариства «Агротехсервіс» до акціонерного товариства «Херсоннафтопереробка» про стягнення збитків, неустойки та зобов'язання виконати угоду щодо поставки нафтопродуктів вказується, що прокурор може ініціювати процедуру перевірки законності та обґрунтованості судового рішення у справах, де він звертався з позовом або був учасником їх розгляду з метою захисту інтересів держави [18, с. 92].

Ст. 29 ГПКУ передбачає можливість участі прокурора у господарському процесі також у зв'язку із захистом інтересів громадян, при чому шляхом вступу за своєю ініціативою у справу, порушену за позовом інших осіб. Але у ст. 2 ГПКУ йдеться лише про захист прокурором інтересів держави. Зокрема, прокурор, який звертається до господарського суду в інтересах держави, в позовній заяві самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також вказує орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах, що цілком відповідає суті господарського судочинства.

Таким чином, можливість звернення прокурора до господарського суду з позовною заявою для захисту інтересів громадян у ГПКУ не передбачена.

Разом з тим маємо переконання, що суб'єкти господарювання незалежно від форм власності мають досить великі можливості для захисту своїх прав та законних інтересів або власними силами, або за допомогою кваліфікованих

фахівців в галузі юриспруденції, що є цілком закономірним явищем для ринкової економіки будь-якої країни. Слушною є думка В. І. Плевако, що участь прокурора в господарському судочинстві в принципі має бути обмежена. Прокурор не може підмінювати юридичних представників сторін. Такі справи повинні вести господарюючі суб'єкти або відповідні державні органи (антимонопольні, природоохоронні, з управління державним чи комунальним майном тощо) [54, с. 204]. Отже, право прокурора на звернення до господарського суду обмежене законом, а тому він може бути суб'єктом апеляційного оскарження лише у випадках, визначених законом.

Ми вважаємо доцільним розширення суб'єктного складу права апеляційного оскарження [28, с. 201-202], оскільки існування правила про можливість захисту в апеляційному порядку прав та інтересів осіб, які не брали участі у справі, є досить важливим моментом. Адже господарський суд не наділений правом залучати за своєю ініціативою когось в якості позивача (ст. 21 ГПКУ), третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору (ст. 26 ГПКУ), навіть у випадку, коли буде необхідно зробити висновки про їх права та обов'язки з метою вирішення існуючого спору.

Прийняті зміни до ст. 91 ГПКУ надали право апеляційного оскарження судових актів, крім сторін та прокурора, ще й третім особам та особам, які не брали участі у справі, якщо господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки. Таким чином, господарський суд апеляційної інстанції наділений повноваженням щодо перегляду судових актів за скаргами третіх осіб, а також суб'єктів, які формально не мають правового статусу осіб, що беруть участь у справі. Треті особи беруть участь у господарському процесі з метою захисту власних прав та охоронюваних законом інтересів. Їх правовий статус визначається ст. ст. 26, 27 ГПКУ.

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, мають самостійний інтерес у справі, пред'являючи при цьому самостійні вимоги на предмет спору. Тому вони користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача, мають матеріальну й процесуальну зацікавленість, на них

поширюються матеріальні й процесуальні наслідки прийнятого судом рішення.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до прийняття рішення господарським судом. Якщо рішення з господарського спору може вплинути на їх права або обов'язки щодо однієї з сторін (ч. 1 ст. 27 ГПКУ). Третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, також має процесуальний і матеріальний інтерес до наслідку розгляду справи.

Таким чином, треті особи мають право на апеляційне оскарження, оскільки рішення суду першої інстанції впливає на їх права та обов'язки і може мати юридичні наслідки при вирішенні іншої справи по відношенню до цих осіб. На перший погляд, суперечливим є питання про доцільність надання права апеляційного оскарження рішень місцевих господарських судів й іншим особам, не залученим до участі у справі, але права та інтереси яких порушені винесеним рішенням. У разі позбавлення таких осіб права апеляційного оскарження це суттєво зачіпає їх права. Адже право на судовий захист конституційним правом кожної особи. З іншого боку, подання ними апеляційної скарги порушить права інших учасників господарського процесу (наприклад, відбудеться затягування вирішення спору), а захищати права одних за рахунок інших не дозволяється Основним законом держави. Проте можна стверджувати, що особи, не залучені до участі у справі, але права та інтереси яких порушені винесеним рішенням, мають, як і учасники, які беруть участь у справі, матеріальний і процесуальний інтерес, оскільки вони самостійно виступають у суді, а значить впливають на розвиток процесу і кінцевий результат справи, на них поширюються матеріальні і процесуальні наслідки судового рішення, що набрало законної сили. Наприклад, В. М. Шерстюк вважає, що особи, не залучені до участі у справі судом першої інстанції, якщо суд прийняв рішення про їх права і обов'язки, у випадку подачі ними апеляційної скарги на рішення арбітражного суду по суті є особами, що беруть участь у справі [41, с. 344].

Отже, особи, які не брали участі у справі, мають право на звернення до

апеляційного господарського суду зі скаргою, якщо господарський суд вирішив питання про їх права і обов'язки. В іншому випадку, як звертає увагу ВСУ в одній із постанов Судової палати у господарських справах від 26.09.2006 р. № 22/401-05-10793, вирішення спору без залучення особи, яка не брала участі у справі, але господарський суд вирішив питання про її права та обов'язки, до участі у справі тягне за собою наслідки, передбачені п. 3 ч. 3 ст. 104 ГПКУ і є безумовною підставою для прийняття апеляційної скарги до розгляду [62, с. 19-20]. Апеляційна скарга зазначеної категорії осіб має містити, крім посилань на права і обов'язки, щодо до яких було прийнято судом рішення чи ухвалу, також чіткі вказівки на порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права. Тобто заявник має аргументувати свої так звані претензії, спираючись на фактичні обставини, що породжують виникнення, зміну чи припинення його прав та обов'язків, і підтвердити ці обставини відповідними доказами.

На реалізацію предметних повноважень апеляційного господарського суду впливає ще один фактор: чи подана апеляційна скарга у визначений законом строк. Адже цілком правильно вказує С. В. Васильєв, що апеляційне провадження не може виникнути, якщо строк на апеляційне оскарження пропущений і в його поновленні було відмовлено [10, с. 232].

Відповідно до ст. 93 ГПКУ апеляційна скарга подається на рішення місцевого господарського суду протягом 10 днів, а на ухвалу – протягом 5 днів з дня їх оголошення. Якщо у судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частину рішення, то зазначений строк обчислюється з дня підписання рішення, оформленого відповідно до ст. 84 ГПКУ.

Перебіг процесуального строку, обчислюваного роками, місяцями або днями, починається наступного дня після календарної дати або настання події, якими визначено його початок (ч. 3 ст. 50 ГПКУ). Тому перебіг строку апеляційного оскарження починається з наступного дня після підписання рішення, оформленого у відповідності з положеннями чинного законодавства.

При визначенні апеляційного строку варто врахувати, що за цей час особи,

які не задоволені прийнятим судовим рішенням, повинні підготуватися до його оскарження: ретельно продумати, які факти, міркування були ними недостатньо виявлені, обгрунтовані й у зв'язку з цим не взяті до уваги судом першої інстанції. Вони мають наскільки можливо доповнити, розвинути свій захист, у зв'язку з чим необхідно буде надати апеляційному суду нові пояснення, заперечення, доводи, докази [5, с. 73]. Таким чином, апеляційний строк має відповідати двом основним вимогам: надати особам, які брали участь у розгляді справи, достатній час для підготовки до судового захисту; надати достатній час для подачі апеляційної скарги [5, с. 71].

Як показує практика, 10-денний строк для рішень, і тим більше 5-денний строк для ухвал господарського суду, відведений законодавцем для реалізації права на апеляційне оскарження, є занадто коротким. Не завжди учасники господарського процесу можуть вчасно підготувати апеляційну скаргу, зібрати всі необхідні матеріали справи для оскарження рішення місцевого господарського суду. Тому на негативні прояви занадто скорочених строків апеляційного оскарження і звертається увага як науковцями, так і практиками господарського процесу. Наприклад І. Коліушко і Р. Куйбіда зазначають, що в умовах, коли відсутня система доступної та ефективної правової допомоги, така новела завдасть сильного удару людям з невисоким рівнем достатку, оскільки протягом цього строку вони не встигнуть навіть визначитися, до якого юриста звернутися, а не те що скаргу правильно подати [33].

Разом з тим, ще й потрібно психологічно підготуватися до оскарження, скласти мотивовану скаргу, що буде досить важко зробити без допомоги юристів, і сплатити державне мито (нині – судовий збір) [27, с. 74].

Законодавством зарубіжних країн передбачено різні підходи до визначення строків для апеляційного оскарження, від 5 днів до місяця [83, с. 7]. Проектом ГПКУ (ст. 278) передбачається встановити 20-денний строк для подання апеляційної скарги на рішення господарського суду першої інстанції. Дійсно, найбільш оптимальним для господарського судочинства України є строк подання апеляційної скарги на рішення місцевого господарського суду

протягом 20 днів з дня його прийняття. Для оскарження ухвал доречно передбачити 10-денний термін. У цьому випадку закріплюється максимальний строк реалізації права на апеляційне оскарження, при цьому учасники процесу можуть пришвидшити подачу апеляційної скарги. Крім того слід враховувати факт складності справ у силу розвитку господарських правовідносин.

Після спливу строку на апеляційне оскарження, апеляційна скарга повертається, якщо скаржником не подано клопотання про відновлення такого строку (п. 4 ст. 97 ГПКУ). Особа, що подає апеляційну скаргу, може звернутися до господарського суду апеляційної інстанції з клопотанням (заявою) про відновлення строку, пропущеного з поважної причини. Таке клопотання може бути викладено у скарзі чи в окремій заяві і має бути подано одночасно з поданням апеляційної скарги. Клопотання про відновлення пропущеного строку апеляційного оскарження виступає відповідним процесуальним юридичним фактом, який має значення для розвитку господарських процесуальних відносин. Відсутність зазначеного факту може стати перешкодою для реалізації предметних повноважень апеляційною інстанцією.

Положення про розгляд клопотання про відновлення строку на подання апеляційної скарги безпосередньо апеляційним господарським судом піддано критиці з боку О. О. Борисової, яка вважає, що відповідне клопотання має розглядатися судом першої інстанції, оскільки апеляційна скарга подається через господарський суд, який прийняв рішення в першій інстанції [7, с. 82].

У цьому є сенс, оскільки це зекономить бюджетні кошти, що витрачаються на пересилання справи з апеляційною скаргою в апеляційний суд і назад у випадку відмови у задоволенні клопотання про відновлення пропущеного строку. Крім того, зазначене дозволить пришвидшити отримання кінцевого результату по справі, оскільки особа буде мати можливість швидше подати касаційну скаргу на ухвалу про відмову у відновленні пропущеного строку.

У відповідності зі ч.1 ст. 53 ГПКУ відновлення пропущеного строку апеляційного оскарження здійснюється шляхом реалізації предметного повноваження апеляційною інстанцією за наявності поважних причин його

пропуску. Особи, що звертаються з клопотанням про відновлення строку, мають указати в заяві причини його пропуску і надати суду відповідні докази на підтвердження наявності поважних причин. ВГСУ відніс до таких причин, зокрема, отримання заявником рішення місцевого господарського суду після закінчення зазначеного процесуального строку [87]. До поважних причин можуть також належати: несвоєчасність виготовлення судового рішення та його надсилання сторонам, хвороба чи відрядження сторони тощо.

ГПКУ не пов'язує право суду відновити пропущений процесуальний строк лише з певним колом обставин, що спричинили пропуск строку. Отже, у кожному випадку суд за власним переконанням має з урахуванням конкретних обставин пропуску строку оцінити доводи, що наведені на обґрунтування клопотання про його відновлення, та зробити мотивований висновок щодо поважності чи неповажності причин пропуску строку. Слід зазначити, що встановлені законом строки вчинення процесуальних дій мають на меті забезпечення ефективного захисту порушених чи оспорюваних прав й інтересів особи. Тому пропуск строку внаслідок усунення стороною недоліків при поданні апеляційної скарги, зумовлених неоднозначністю викладених у процесуальній нормі вимог, не може розглядатися як такий, що вчинений без поважних причин, а тому такий строк підлягає відновленню [70].

У цьому аспекті вважаємо відзначити цілком слушну пропозицію А. О. Згами доповнити ст. 93 ГПКУ частиною 3 такого змісту: «Поновлення пропущеного строку подання апеляційної скарги можливе протягом шести місяців з дня прийняття судового акту місцевим господарським судом, а для скарг, поданих в інтересах осіб, які не брали участь у справі, якщо господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки – протягом шести місяців з моменту, коли ці особи дізналися або не могли не дізнатися про прийнятий судовий акт» [27, с. 118-119].

Отже, справи у господарських судах мають вирішуватись правильно та своєчасно. При цьому не слід забувати, що основним завданням господарського судочинства є захист порушених чи оспорюваних прав і охоронюваних законом

інтересів. Процесуальні строки покликані забезпечувати виконання цього завдання. Законодавство відносно строків, пов'язаних з апеляційним оскарженням, потребує перегляду. Але разом з тим слід обрати зважений підхід до встановлення строків апеляційного оскарження з метою ефективності та оперативності судового процесу.

Реалізація предметних повноважень апеляційним господарським судом, перш за все, має на меті порушення апеляційного провадження. Лише під час безпосереднього розгляду апеляційної скарги можна встановити відповідність судового акту принципам законності та обґрунтованості. Такі повноваження залежать від норм, що визначають процесуальну форму звернення особи зі скаргою з метою її апеляційного перегляду, а також наслідки порушення порядку оскарження. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 91 ГПКУ апеляційна скарга подається через місцевий господарський суд, який розглянув справу. Цей суд у 3-денний строк направляє отриману апеляційну скаргу разом зі справою, а у випадках, передбачених ч. 3 ст. 106 ГПКУ, – копіями матеріалів справи відповідному апеляційному господарському суду.

У п. 4 Постанови Пленуму ВГСУ від 17.05.2011 р. № 7 зазначено, що апеляційний господарський суд не вправі повернути апеляційну скаргу, якщо її подано не через місцевий господарський суд, який розглянув справу.

Безперечно, ситуація, що склалася стосовно суду, до якого подається апеляційна скарга, не сприяє досягненню цілей господарського судочинства. Це призводить до додаткових витрат часу і коштів, оскільки справа знаходиться в суді першої інстанції, і апеляційний господарський суд її затребує після отримання скарги. З теоретичної та практичної точок зору визначення процедури подання апеляційної скарги без визначення повноважень суду першої інстанції і наслідків звернення апелянта безпосередньо до апеляційного суду слід вважати прогалиною у законодавстві [53, с. 68].

Зазначимо, що однією з підстав повернення касаційної скарги є її надіслання інакше, ніж через місцевий або апеляційний господарський суд, що прийняв рішення чи постанову (п. 2 ч. 1 ст. 111-3 ГПКУ). У юридичній

літературі такий порядок подання апеляційної скарги неодноразово підлягав критиці, при цьому зазначалося, що скарга має подаватися безпосередньо до суду апеляційної інстанції, щоб не допускати можливості зловживань з боку місцевих судів [24, с. 18]. Проте В. Коваль вказував, що існуючий порядок є раціональнішим з точки зору простоти документообігу, тобто справа надсилається до апеляційного суду без спеціального запиту [31, с. 157].

На наш погляд, має бути закріплена імперативна норма, згідно з якою апеляційна скарга подається до місцевого господарського суду, який виніс рішення у справі, останній в свою чергу зобов'язаний надіслати її разом з матеріалами справи до суду апеляційної інстанції. У іншому випадку скарга має підлягати поверненню. Тому погоджуємося із А. О. Згамою щодо того, що необхідно доповнити п. 1 ч. 1 ст. 97 ГПКУ пунктом 1-1 такого змісту: «скаргу надіслано інакше, ніж через місцевий господарський суд, що прийняв рішення». Запропонований порядок не звужить предметні повноваження господарського суду апеляційної інстанції, а лише пришвидшить встановлення об'єктивної істини у справі, звільнить від зайвого навантаження апеляційну інстанцію і отже, сприятиме досягненню кінцевої мети господарського судочинства.

У ст. 97 ГПКУ закріплено повноваження апеляційного господарського суду щодо повернення апеляційної скарги, про які вже дещо згадувалося вище. Зокрема, апеляційна скарга не приймається до розгляду й повертається апеляційним господарським судом, якщо вона підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не визначено. Разом з тим ГПКУ не визначає зміст належного підпису. Тому доцільно встановити, якщо скарга подається фізичною особою, то вона має містити підпис відповідно цієї особи, якщо юридичною особою, то - підпис її керівника або іншої особи, що має право підпису відповідно до установчих документів. Апеляційна скарга підписується прокурором в межах його компетенції.

Разом з тим звертається увага на те, що представник юридичної особи, що діє на підставі довіреності, якою йому надано право представляти

інтереси підприємства в судах з усіма правами, наданими чинним законодавством представнику сторони в судовому процесі, має право підписувати апеляційну скаргу на рішення суду, оскільки до процесуальних прав сторони законом віднесено право оскаржувати судові рішення в порядку, установленому ГПКУ [18, с. 252]. Таким чином апеляційну скаргу може підписати й представник, якщо таке право передбачене у довіреності, відповідно до якої він бере участь у процесі.

Представник зобов'язаний разом зі скаргою надати суду цей документ або вказати, що довіреність є в матеріалах справи. В іншому випадку, господарський суд апеляційної інстанції буде мати всі правові підстави для повернення апеляційної скарги, посилаючись на п. 1 ст. 97 ГПКУ.

З цього приводу слід відзначити, що зараз відбувається судова реформа, якою запроваджується поступова монополізація представництва в судах адвокатурою. Таким чином, із 2018 року лише особи, які наділені правом на заняття адвокатською діяльністю, зможуть представляти інтереси суб'єктів господарювання в апеляційних судах, у т.ч. господарських. Не вирішеним залишається питання, які документи підтверджуватимуть їхні повноваження: чи це має бути виключно адвокатський ордер, чи вони також зможуть набувати повноважень представництва на підставі довіреності. Вважаємо, що все ж єдиним документом, який підтверджуватиме їхні повноваження залишиться відповідний ордер.

Апеляційна скарга також повертається, якщо до скарги не додано доказів надсилання її копії іншій стороні (сторонам). Відповідно до ст. 95 ГПКУ особа, яка подає апеляційну скаргу, надсилає іншій стороні у справі копію цієї скарги і доданих до неї документів, які у сторони відсутні. Прокурор, який подає апеляційну скаргу, надсилає сторонам по справі його копію і копії доданих до неї документів, які відсутні у справі. Такий обов'язок, покладений на апелянта, зумовлений наданням рівних можливостей всім учасникам господарського процесу з метою захисту прав та інтересів, оскільки така норма закону дозволяє особі, що бере участь у справі, ознайомитися зі змістом апеляційної скарги та

доданих до неї документів, а отже, відповідним чином підготуватися до захисту своїх прав на стадії апеляційного провадження.

Постає питання, чи є підставою для повернення апеляційної скарги не надіслання копії цієї скарги третім особам? У зв'язку з цим у постанові Судової палати у господарських справах ВСУ від 13.01.2014 р. № 5/69/13 вказується, що положення ГПКУ не містять прямої вказівки щодо необхідності надіслання копії апеляційної скарги третій особі, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору [18, с. 87]. Отже, третій особі, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, копія апеляційної скарги не надсилається, на відміну від третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, оскільки відповідно до ст. 26 ГПКУ останні користуються правами позивача.

Перелік документів, що підтверджують факт надсилання копії апеляційної скарги іншим сторонам, у ГПКУ відсутній. У постанові Судової палати у господарських справах ВСУ від 08.06.2004 р. № 3-1768ук04 у справі за позовом Донецької залізниці до спеціалізованої ДПІ по роботі з великими платниками податків у м. Донецьку про визнання недійсними податкових повідомлень-рішень звертається увага на те, що поштова квитанція, додана до апеляційної скарги, є належним доказом направлення копії апеляційної скарги іншій стороні у справі. Якщо подані сторонами докази є недостатніми, господарський суд зобов'язаний витребувати документи й матеріали, необхідні для вирішення спору [63]. На практиці склалася думка, що належним доказом надсилання стороні у справі копії апеляційної скарги є тільки цінний лист з бланком опису вкладення. У п. 4 Постанови від 17.05.2011 р. № 7 Пленум ВГСУ звернув увагу суддів, що розрахунковий документ встановленої форми, що підтверджує надання послуг поштового зв'язку (касовий чек, розрахункова квитанція тощо), може вважатися належним доказом надсилання іншій стороні у справі копії апеляційної скарги і доданих до неї документів. Доданий до апеляційної скарги реєстр поштових відправлень, поданий в оригіналі або в належній чином засвідченій копії, також може вважатися належним доказом надсилання іншій стороні копії скарги; таким доказом може бути й засвідчений належним чином

втяг з відповідного реєстру. Відсутність опису вкладення не тягне за собою наслідків у вигляді повернення апеляційної скарги, оскільки законодавством не передбачено обов'язкового оформлення відправником такого опису (за винятком випадків, зазначених у пункті 60 Правил надання послуг поштового зв'язку, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 05.03.2009 р. № 270), і у господарського суду відсутні правові підстави спонукати відправників до обов'язкового оформлення описів вкладення.

Зазначене вище не зовсім узгоджується зі ст. 56 ГПКУ, згідно з якою позивач, прокурор чи його заступник зобов'язані при поданні позову надіслати сторонам копії позовної заяви та доданих до неї документів відповідно до кількості відповідачів та третіх осіб саме листом з описом вкладення. Тому в ГПКУ слід передбачити, які документи підтверджують факт направлення копії апеляційної скарги іншим сторонам. Зокрема, це може бути опис поштового вкладення, розрахунковий документ, виданий поштовим відділенням, повідомлення про отримання апеляційної скарги засобами електронного зв'язку, документ, що підтверджує безпосереднє вручення апеляційної скарги іншій стороні. Ст. 95 ГПКУ потребує вдосконалення і з позицій розширення кола осіб, яким апелянт має направити копію своєї апеляційної скарги. До таких осіб, в першу чергу, належать треті особи, що заявляють самостійні вимоги та ті, що не заявляють самостійних вимог.

Ще однією підставою для повернення апеляційної скарги є недодання до неї документів, що підтверджують сплату судового збору у встановленому порядку і розмірі (п. 3 ст. 97 ГПКУ). Порядок сплати і розмір судового збору встановлено Законом України «Про судовий збір» [73]. Відповідно до ст. 8 згаданого закону особа може звернутися з клопотанням про відстрочку, розстрочку або сплату судового збору у меншому розмірі. У разі відмови у задоволенні такого клопотання апеляційна скарга підлягає поверненню. Якщо оскаржується рішення, яке виносилося за вимогами, що є одночасно майновими і немайновими, судовий збір сплачується за ставками, встановленими для позовних заяв майнового характеру, та за ставками, встановленими для

позовних заяв немайнового характеру. Якщо рішення суду першої інстанції оскаржується тільки у частині за майновою (немайновою) вимогою, судовий збір сплачується за ставкою, передбаченою для цієї вимоги, також відповідно з оскаржуваної частини рішення.

Ще однією підставою повернення апеляційної скарги є подання скарги після закінчення строку, встановленого ч. 1 ст. 93 ГПКУ. Строк, встановлений законодавством для подання апеляційної скарги, не підлягає скороченню або продовженню. Якщо скаргу подано після закінчення цього строку і не подано клопотання про його відновлення, апеляційна скарга підлягає поверненню.

У випадку коли особа, що подала апеляційну скаргу, подала заяву про її відкликання до винесення ухвали про прийняття скарги до провадження, така скарга повертається апелянту. Відкликання апеляційної скарги – це односторонній волевияв апелянта, спрямований на відмову від перегляду судового рішення в апеляційному порядку. Відмова від своєї вимоги – це реалізація принципу диспозитивності, тому ця дія здійснюється під контролем суду [40, с. 38-39]. Відповідно до ч. 5 ст. 22 ГПКУ господарський суд не приймає відмови від позову, якщо ці дії суперечать законодавству або порушують чий-небудь права і охоронювані законом інтереси. Таке положення повною мірою стосується й перегляду справ в апеляційному порядку.

Перелік підстав повернення апеляційної скарги є вичерпним.

2.3 Функціональні повноваження апеляційного господарського суду

Питання меж розгляду справ апеляційною інстанцією є досить актуальним і вагомим, оскільки зміст функціональних повноважень апеляційного господарського суду безпосередньо залежить від їх наявності чи відсутності.

Встановлення певних меж розгляду справ в апеляційному порядку спрямовано на впорядкування апеляційного судочинства і зумовлюється потребою послідовної реалізації принципів диспозитивності і змагальності [83, с. 6]. Під межами розгляду судом апеляційної інстанції розуміються межі,

в яких відбувається перевірка вищим судом рішення суду першої інстанції, ступінь проникнення в це рішення, встановлені законом можливості зміни (погіршення) становища особи, що подала скаргу [82, с. 24].

У суді апеляційної інстанції судове рішення може перевірятися у повному обсязі чи тільки в обсязі вимог, вказаних в апеляційній скарзі. Адже є відомим правило Стародавнього Риму: *tantum devolutum quantum appellatum* (скільки скарги – стільки й рішення).

У ГПКУ відображена протилежна позиція, відповідно до ст. 101 якого апеляційний господарський суд не зв'язаний доводами апеляційної скарги і перевіряє законність і обґрунтованість рішення місцевого господарського суду у повному обсязі. Відповідно до вищезазначеного сформувалась і судова практика.

Таким чином, функціональні повноваження апеляційного господарського суду не зв'язані межами перегляду. Це пояснюється тим, що перегляд судових рішень господарського суду в апеляційному порядку здійснюється за правилами повної апеляції, оскільки апеляційний господарський суд повторно розглядає справу й не має права направити справу на новий розгляд до місцевого господарського суду. Тому надання законодавцем апеляційному господарському суду повноважень щодо перевірки законності оскаржуваного судового акту в повному обсязі незалежно від доводів апеляційної скарги, можна вважати, на перший погляд, цілком послідовним і обґрунтованим.

На нашу думку, господарський суд апеляційної інстанції не повинен виходити за межі доводів апеляційної скарги, проте є можливим певний відступ від принципів диспозитивності та змагальності шляхом надання їм повноважень щодо виходу за межі таких доводів у випадку незаконності оскаржуваного судового акту з метою належного захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання згідно з приписами закону. Але якщо йдеться про перевірку правильності встановлення фактичних обставин справи, то повноваження апеляційної інстанції щодо виходу за межі доводів такої скарги слід обмежити. Адже кожна сторона має довести ті обставини, на які вона

посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, а господарський суд лише створює сприятливі для цього умови. Це дозволить перенести центр вирішення конфлікту на рівень господарських судів першої інстанції, що відповідає правовій природі апеляційних господарських судів як інстанції з перегляду незаконних та необґрунтованих судових рішень та ухвал, без дублювання повноважень місцевих судів, притаманних саме останнім. Як наголошує О. П. Подцерковний, це прямий шлях до порядку в господарських відносинах та інтенсифікації економіки [58, с. 513].

Доречно згадати досвід Великої Британії, де майже одне рішення із тисячі оскаржується в апеляційному порядку. Так, за 2007 р. судами найнижчої інстанції було винесено близько 2 млн. рішень у цивільних справах і лише з них 124 2574 справ стали предметом апеляційного перегляду [89]. У 2009 р. було розглянуто вже 1,8 млн. цивільних справ, з яких тільки 50 тис. справ на суму більше 25000 фунтів або які стосувалися інших серйозних питань права, при цьому тільки їх 2 % (близько 1200 справ) переглянуто в апеляційному порядку [88]. Для порівняння в Україні за перше півріччя 2016 р. до апеляційних господарських судів надійшло 22,6 тис. скарг, що складає 18 % від розглянутих звернень осіб судами першої інстанції за аналогічний період [72].

Крім того, за існуючої моделі господарського судочинства в частині виходу суду апеляційної інстанції за межі доводів апеляційної скарги простежується певна непропорційність повноважень апеляційних господарських судів та інших учасників господарського процесу, що створює підстави для зловживання процесуальними правами зацікавленими особами.

Таким чином, звуження повноважень апеляційного господарського суду шляхом обмеження його права виходити за межі доводів апеляційної скарги за винятками, коли під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення, зменшить кількість оскаржених судових актів, підвищить авторитет місцевих

господарських судів та сприятиме дисциплінованості самих учасників господарського процесу та їх більш серйозному відношенню до провадження в суді першої інстанції й до підготовки апеляційних скарг.

Поряд з питанням про межі розгляду справи апеляційною інстанцією постає й таке, як заборона повернення до гіршого (*non reformatio in pejus*), яке полягає у тому, що становище особи, яка оскаржила рішення господарського суду, не повинно погіршуватися порівняно з тим, що вона мала до подання апеляційної скарги. У зв'язку з цим, варто зазначити, що на законодавчому рівні це правило не закріплено, хоча дискусія у науковій сфері триває.

Слід відзначити також, що доволі дієвим фільтром щодо звернень з апеляційними скаргами стали зміни до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір», які передбачають, що за подання апеляційної скарги на рішення суду, апеляційних скарг у справі про банкрутство; заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами справляється судовий збір у розмірі 110 відсотків ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги. Однак багато процесуалістів, і ми в тому числі, вважають таку норму порушенням принципу доступності до правосуддя.

Ч. 3 ст. 101 ГПКУ містить норму, відповідно до якої в апеляційній інстанції не приймаються і не розглядаються вимоги, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції. Проте чинне законодавство не розкриває виразу «вимоги, що не були предметом розгляду в суді першої інтонації». Наприклад, постає питання, чи можна вважати збільшення або зменшення розміру позовних вимог в апеляційній інстанції вимогами, які розглядаються апеляційною інстанцією? Адже по суті йдеться про зміну вимог, але ніяк не про нові вимоги. Проте у ч. 4 ст. 22 ГПКУ законодавець визначив, що збільшення або зменшення розміру позовних вимог є можливим до прийняття рішення по справі. Тому апеляційний господарський суд не уповноважений розглядати такі вимоги.

Таким чином, з'ясування меж перегляду справи в суді апеляційної інстанції та суміжних з цим питань викликано перш за все потребою

дослідження функціональних повноважень щодо перевірки правильності оскаржуваного судового акту. Адже безпосередньою функцією апеляційної інстанції є якраз діяльність щодо перевірки законності та обґрунтованості рішень та ухвал господарських судів. Дійсно, судове рішення є правозастосовним актом, а тому має відповідати двом основним вимогам – законності та обґрунтованості.

Беззаперечно, законність варто вважати однією з головних характеристик судового акту. Традиційно під законністю судового акту розуміють відповідність цього акту вимогам норм матеріального й процесуального права. Законним вважається той судовий акт, який прийнятий з дотриманням правил, встановлених процесуальним законом, при цьому спірне матеріально-правове відношення має бути врегульованим відповідно до правил, встановлених нормами матеріального права для таких правовідносин.

Отже, перед апеляційним господарським судом постає завдання, сутність якого полягає в тому, щоб визначити, які дії необхідно йому провести з метою з'ясування, чи відповідає нормам матеріального й процесуального права оскаржуване рішення, ухвала, а також чи застосував суд першої інстанції саме ті норми права, якими має регулюватися спірне відношення і чи відбувся захист порушеного права.

Разом з тим може скластися думка, що господарський суд апеляційної інстанції має перевірити правильність застосування місцевим господарським судом усіх норм матеріального й процесуального права, використаних при вирішенні спору. Вважаємо, що викладена позиція є не зовсім виправданою. Дійсно, апеляційний господарський суд з метою перевірки законності та обґрунтованості оскаржуваного судового акту може виходити за межі доводів апеляційної скарги, що відповідає вимогам ч. 2 ст. 101 ГПКУ. Проте для встановлення чи був належним чином здійснений судовий захист порушених чи оспорюваних прав та охоронюваних інтересів, потрібно з'ясувати той мінімум норм матеріального і процесуального права, який потрібний для здійснення апеляційного перегляду. Зокрема, цим мінімумом можна вважати застосування

до спірного правовідношення саме тих норм матеріального права, які містять імперативні вказівки по відношенню до того чи іншого виду господарських правовідносин.

Для встановлення фактичних взаємовідносин сторін господарський суд апеляційної інстанції здійснює перевірку оскаржуваного судового акту в частині його відповідності хоча б тим нормам матеріального права, які містять обов'язкові вимоги для таких відносин, проте це не означає, що суд звільняється від перевірки інших норм, від яких тою чи іншою мірою залежить правильне вирішення спору. Тому в кожному конкретному випадку суд у межах своїх повноважень має оцінювати ситуацію, що склалася, і відповідно визначати той необхідний обсяг норм права, який має бути переглянутий.

Разом з тим, перевіряючи правильність застосування норм матеріального права господарський суд апеляційної інстанції має з'ясувати, чи є ця норма чинною, чи відповідають нормам закону підзаконні нормативні акти, на які суд посилався при вирішенні спору, чи правильно проведена аналогія закону і права, і врешті-решт, чи правильно суд здійснив тлумачення застосованих ним норм права.

Обов'язковим елементом повноважень господарського суду апеляційної інстанції є перевірка правильності застосування господарським судом правових норм у процесі вирішення господарського спору. Законність судового рішення залежить від дотримання норм матеріального чи процесуального права сторонами, третіми особами, судовими представниками й іншими особами, які беруть участь у розгляді справи. Вона більшою мірою залежить від суду, від дотримання ним норм процесуального права, які визначають повноваження суду, а також порядок розгляду і вирішення цивільних справ [77, с. 199].

Процесуальні норми покликані забезпечувати процедуру правильного застосування норм матеріального права щодо певного спірного правовідношення. Проте варто зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 104 ГПКУ порушення або неправильне застосування норм процесуального права може

бути підставою для скасування або зміни рішення лише за умови, якщо це порушення призвело до прийняття неправильного рішення. Таким чином, для скасування рішення господарського суду у зв'язку з порушенням процесуальних норм має мати місце причинний зв'язок між порушенням цих норм та прийняттям неправильного рішення.

При перегляді оскаржуваного судового акту апеляційний господарський суд встановлює правильність застосування норм процесуального права, зокрема, щодо: складу господарського суду (ст. 4-6 ГПКУ); складу і порядку повідомлення осіб, що беруть участь у справі (ст.ст. 21, 22, 74 ГПКУ), обов'язковості зазначення в мотивувальній частині законодавства, яким господарський суд керувався, приймаючи рішення (п. 3 ч. 1 ст. 84 ГПКУ); обов'язковості прийняття рішення і його підписання суддями, які входили до складу колегії (ст. 82 ГПКУ) та ін.

Крім перевірки законності оскаржуваного судового акту, апеляційний господарський суд також перевіряє його обґрунтованість. Обґрунтованим прийнято вважати судові рішення, у якому простежується відповідність висновків суду по суті позову фактичним обставинам справи, встановленим шляхом повної й всебічної перевірки доказів, їх дослідження та правильної оцінки. Тому, відповідно, необґрунтованим є рішення господарського суду, ухвалене з урахуванням обставин, які суд вважав доведеними, хоча вони не підтверджені зібраними у справі доказами.

Неможливо правильно застосувати норми права при цьому не встановивши фактичні обставини справи. Тому при перевірці апеляційною інстанцією оскаржуваного судового акту на його відповідність нормам матеріального та процесуального права виникає потреба у перевірці також правильності встановлення фактичних обставин, що мають значення для встановлення об'єктивної істини у справі. Дотримання принципу обґрунтованості є тим індикатором, який демонструє чи була досягнута об'єктивна істина у справі. Адже висновки про існування фактичних обставин, які мають правове значення, робляться господарським судом на підставі оцінки

доказів, що знаходяться в матеріалах справи, і містять відомості про ці обставини. Усі інші обставини, які на думку учасників судового процесу мають правове значення, але господарський суд їх не визнав, є не встановленими, а тому не можуть бути підставою виникнення, зміни й припинення прав і обов'язків у спірному матеріальному правовідношенні.

При перевірці обґрунтованості судового акту апеляційний господарський суд здійснює перевірку правильності визначення самого предмету доказування та встановлення фактів, що складають цей предмет доказування. До предмету доказування включаються підстава позову й заперечення проти нього, а також обставини, вказані в гіпотезі правових норм, що регулюють спірне правовідношення [34, с. 35]. Тому предметом доказування прийнято вважати коло фактів, які необхідно встановити для правильного вирішення господарського спору.

Ст. 33 ГПКУ містить норму, що кожна сторона має довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Позивач має довести факти, якими він обґрунтовує позовні вимоги, а відповідач – обставини, якими він обґрунтовує заперечення проти позову. Таким чином, докази господарському суду подаються безпосередньо учасниками господарського процесу. Виходячи з позовних вимог і заперечень проти позову, господарський суд визначає предмет доказування, а також ті обставини, які необхідно встановити для правильного застосування закону до спірних правовідносин. Якщо доказів недостатньо для правильного вирішення спору, господарський суд пропонує зацікавленій особі їх надати, у разі необхідності здійснює допомогу у їх витребуванні.

Господарський суд апеляційної інстанції перевіряє чи правильно був визначений предмет доказування по конкретному спору, чи запропонував господарський суд особам, які беруть участь у справі, довести обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, тобто перевіряє висновки господарського суду про недоведеність обставин справи, що складають предмет доказування. У випадку нез'ясування місцевим господарським судом

цих обставин апеляційна інстанція наділяється повноваженнями з усунення такого упущення й має встановити дійсні обставини справи, при цьому оскаржуваний судовий акт визнається необґрунтованим.

Відповідно до ч. 1 ст. 101 ГПКУ у процесі перегляду справи апеляційний господарський суд за наявними у справі і додатково поданими доказами повторно розглядає справу. Додаткові докази приймаються судом, якщо заявник обґрунтував неможливість їх подання суду першої інстанції з причин, що не залежали від нього.

Отже, апеляційний господарський суд перевіряє обґрунтованість судового акту як на підставі наявних у справі доказів, так і на підставі додаткових, поданих учасниками апеляційного провадження. Таким чином, обсяг функціональних повноважень господарського суду апеляційної інстанції залежить також від можливості надання додаткових доказів учасниками апеляційного провадження. Зокрема апеляційна інстанція наділяється такими повноваженнями у випадку, коли обставини, що складають предмет доказування, не встановлені саме через відсутність певних доказів і це перешкоджає правильному вирішенню спору.

У п. 9 Постанови Пленуму ВГСУ від 17.05.2011 р. № 7 вказується, що додаткові докази приймаються апеляційним судом, якщо заявник обґрунтував неможливість їх подання суду першої інстанції з причин, що не залежали від нього. Додаткові докази, подані сторонами в обґрунтування її відзиву на апеляційну скаргу, приймаються і розглядаються апеляційним судом без обмежень, встановлених ст. 101 ГПКУ. Без обмежень також приймаються додаткові докази, витребувані апеляційною інстанцією відповідно до вимог ст. 38 ГПКУ. Сформована судова практика узгоджується з вищезазначеними особливостями подачі додаткових доказів.

Отже, додаткові докази підлягають дослідженню в господарському суді апеляційної інстанції у таких випадках: якщо докази існували на час розгляду справи господарським судом, проте особа, яка подає ці докази, дізналася про їх існування після винесення судового рішення; якщо докази існували на час

розгляду справи в господарському суді, але зацікавлена особа не могла їх подати до суду з об'єктивних причин; господарський суд необґрунтовано відмовив у дослідженні доказів або виключив їх із судового розгляду, хоча є достатні підстави вважати, що вони могли мати значення для правильного вирішення справи та ін.

Важливим моментом у діяльності апеляційної інстанції при перегляді справи є перевірка правильності оцінки місцевим господарським судом доказів, що містять відомості про фактичні обставини та визначення юридичних наслідків цих обставин. Не можна говорити про правильне встановлення обставин справи, коли має місце помилка в оцінці доказів. Враховуючи те, що господарський суд апеляційної інстанції не зв'язаний доводами апеляційної скарги, а перевіряє законність і обґрунтованість судового рішення у повному обсязі, він має переоцінити всі докази, якими підтверджуються ті чи інші обставини справи, з метою правильного вирішення спору.

Оцінка доказів апеляційною інстанцією має особливий характер, що зумовлено завданнями, що стоять перед кожною з інстанцій. Якщо господарський суд апеляційної інстанції покликаний, перш за все, на підставі оцінки доказів встановити наявність або відсутність фактичних обставин у справі та вирішити спір по суті, то апеляційна інстанція на підставі оцінки доказів може встановлювати нові факти або вважати доведеними факти, заперечені в судовому рішенні, може визнати неправильними або спірними висновки суду першої інстанції про такі фактичні обставини справи. Крім того апеляційний господарський суд має право скасувати судовий акт у випадку його необґрунтованості, при цьому йому потрібно вказати, в чому полягає неправильність висновку суду першої інстанції, а також довести перевагу одних доказів над іншими та здійснити оцінку нових доказів. Таким чином, по суті оцінка доказів апеляційною інстанцією полягає в переоцінці доказів, оцінених судом першої інстанції. Перевірка обґрунтованості оскаржуваного судового акту полягає також у перевірці логічної відповідності висновків суду про права й обов'язки осіб, що беруть участь у справі, встановленим

обставинам. У зв'язку з цим апеляційний господарський суд з'ясовує, чи ґрунтувались висновки господарського суду про права й обов'язки учасників господарського процесу на обставинах, що віднесені до предмета доказування, та чи не суперечать такі висновки фактичним обставинам справи.

Таким чином, виконання завдання щодо захисту порушених чи оспорюваних прав та охоронюваних інтересів фізичних і юридичних осіб у господарському процесі залежать також від реалізації господарським судом апеляційної інстанції своїх повноважень з правильного застосування норм матеріального й процесуального права, встановлення обставин справи, що підлягають доказуванню, та надання правильної їм правової оцінки. Запропоновані зміни до господарського процесуального законодавства лише сприятимуть підвищенню ролі господарських апеляційних судів, і в кінцевому результаті – належному судовому захисту.

Важливе місце серед функціональних повноважень апеляційної інстанції займають повноваження, що визначають подальшу долю оскаржуваного судового акту. Як уже наголошувалося, здійснення господарським судом своїх прав та обов'язків не може бути застраховано від судової помилки. Діяльність апеляційних господарських судів спрямована перш за все на усунення такої помилки шляхом перегляду оскарженого судового акту в порядку апеляції. Як наслідок такого реагування є реалізація апеляційною інстанцією своїх повноважень у частині скасування рішення чи ухвали.

Тому за результатами перевірки законності й обґрунтованості оскаржуваних судових актів господарський суд апеляційної інстанції відповідно до ст. 103 ГПКУ наділений такими повноваженнями:

- 1) залишити рішення місцевого господарського суду без змін, а скаргу без задоволення;
- 2) скасувати рішення повністю або частково і прийняти нове рішення;
- 3) скасувати рішення повністю або частково і припинити провадження у справі або залишити позов без розгляду повністю або частково;
- 4) змінити рішення.

Зазначені повноваження можна поділити на дві групи: пов'язані зі скасуванням оскаржуваного судового акту; не пов'язані з його скасуванням. Зокрема, до повноважень апеляційної інстанції, які не пов'язані із скасуванням судового акту належать такі як залишення рішення без змін та зміна рішення. Другу групу складають право на скасування рішення й прийняття нового рішення, а також на скасування рішення та припинення провадження чи залишення позову без розгляду (його аналіз буде здійснено у наступному пункті дослідження).

Провадження в апеляційній інстанції, що розглядає апеляційну скаргу по суті, не закінчується без застосування хоча б одного з наведених повноважень. Апеляційний господарський суд застосовує те чи інше повноваження з названих груп залежно від того, чи зроблена судом першої інстанції помилка, і чи пов'язана вона з правовою, чи з фактичною стороною підстав рішення.

Якщо буде встановлено, що підстав для задоволення апеляційної скарги немає, оскільки захист в силу такого рішення отримав суб'єкт, що мав на те законні підстави, дефекти оскаржуваного судового акту не виявлені, підстави для його скасування відсутні, отже, судовий акт відповідає вимогам законності та обґрунтованості, то апеляційний господарський суд залишає рішення місцевого господарського суду без змін, а апеляційну скаргу без задоволення. У цьому випадку апеляційна інстанція має ухвалити мотивований судовий акт, зазначивши при цьому мотиви з яких відхилені доводи апеляційної скарги. Тобто оскаржуване рішення залишається без змін тоді, коли господарський суд апеляційної інстанції дійде висновку, що нижчим судом першої інстанції була дана правильна юридична кваліфікація взаємовідносинам сторін та суд правильно застосував норми матеріального й процесуального права до спірного правовідношення. Окремі недоліки судового акту не є підставами для його скасування, якщо вони не вплинули на сутність рішення.

Господарський суд апеляційної інстанції застосовує повноваження щодо зміни оскаржуваного судового акту тоді, коли місцевий господарський суд припустився помилки в застосуванні норм матеріального права до спірного

правовідношення або не вказав у рішенні норму матеріального права, яка підлягає застосуванню. При цьому рішення господарського суду першої інстанції в цілому має бути правильним, а виникає потреба лише у зміні окремих частин такого рішення, наприклад, виправлення помилок щодо розміру стягуваної суми, сум стягуваних судових витрат тощо, але при цьому не зачіпається основний висновок господарського суду стосовно прав та обов'язків сторін спору. Таким чином, під зміною оскаржуваного судового акту слід розуміти внесення до нього різних виправлень апеляційною інстанцією, але ці виправлення не повинні змінювати остаточні висновки нижчої інстанції.

Результатом застосування повноважень апеляційною інстанцією в частині залишення без змін чи зміни рішення господарського суду є завершення апеляційного провадження, оскільки спірне правовідношення вважається вирішеним. Проте не завжди це є можливим. Тому господарський суд апеляційної інстанції наділений також правом скасувати оскаржуваний судовий акт і прийняти нове рішення.

Ухвалення нового рішення є основним із повноважень апеляційного суду, оскільки таке повноваження відповідає цілям апеляційного провадження – завершити провадження у справі на цій стадії процесу і усунути суддівську помилку [15, с. 41]. Апеляційна інстанція приймає нове рішення, коли займає іншу позицію щодо висновків суду першої інстанції про права й обов'язки осіб, що беруть участь у справі, тобто тим самим виправляється допущена помилка, зроблена останнім і скасовується незаконне та необґрунтоване рішення. Отже, право на прийняття нового рішення є повноваженням щодо усунення недоліків в частині його законності й обґрунтованості.

Варто зазначити, що право на ухвалення нового рішення виникає на тих же підставах, що й право на зміну судом апеляційної інстанції рішення господарського суду. Зокрема, підставами для скасування або зміни рішення господарського суду першої інстанції в апеляційному порядку й ухвалення апеляційною інстанцією нового рішення, що передбачено у вичерпному переліку ст. 104 ГПКУ, є: 1) неповне з'ясування обставин, що мають значення

для справи; 2) недоведеність обставин, що мають значення для справи, які місцевий господарський суд визнав встановленими; 3) невідповідність висновків, викладених у рішенні місцевого господарського суду, обставинам справи; 4) порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права. Загалом зазначені підстави можна звести до необґрунтованості та незаконності.

Зазначимо, що у постанові Судової палати у господарських справах від 25.11.2008 р. у справі за позовом ТОВ «Інвестиційно-будівельна корпорація «Місто» до українського консорціуму «Екосорб» про повернення майна та стягнення суми Верховний Суд України звернув увагу на те, що рішення є законним у разі, якщо суд, виконавши всі вимоги процесуального законодавства і всебічно перевіrivши обставини, вирішив відповідно до норм матеріального права, а обґрунтованим визнається рішення, в якому повно відображені обставини, що мають значення для справи, висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними, відповідають дійсності і підтверджуються достовірними доказами, дослідженими в судовому засіданні [64, с. 118].

Неповне з'ясування обставин справи може мати місце у тому випадку, коли суд першої інстанції не взяв до уваги заяви сторін щодо фактів, які покладені в основу їх вимог і заперечень. Проте навіть ці факти не завжди складають все коло тих обставин, які мають бути з'ясовані. Тому суд має визначити всі ті факти, які дійсно мають значення для правильного вирішення спірного прововідношення, хоча сторони можуть і не вказувати на них.

Отже, відповідно до положень ст. 104 ГПКУ неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, є підставою для скасування рішення місцевого господарського суду. На це неодноразово звертав увагу Верховний Суд України [17, с. 519-523].

Недоведеність обставин, що мають значення для справи, які господарський суд визнав встановленими, має місце, коли суд при вирішенні справи по суті визнає встановленими певні факти при відсутності у справі необхідних доказів, їх недостовірності чи суперечливості, неправильній оцінці цих доказів. Тобто

обставини, які господарський суд вважає встановленими, повинні обґрунтовуватися відповідними доказами. У випадку відхилення тих чи інших доказів, які є у справі, господарський суд вказує у рішенні причину їх відхилення. В іншому випадку обставини слід вважати недоведеними, а рішення – необґрунтованим. Тому апеляційна інстанція наділена правом здійснювати переоцінку наявних доказів, а також приймати додаткові докази.

Зазначимо, що у випадку, коли обставини справи місцевий господарський суд встановлює правильно у відповідності з дослідженими доказами, але на їх підставі робить неправильний висновок відносно юридичних фактів, що відображається в судовому рішенні, зазначене є підставою для скасування такого рішення. Невідповідність висновків суду обставинам справи також може мати місце при неправильній оцінці з'ясованих судом обставин справи й помилковому визначенні у зв'язку з цим їх юридичного значення.

Останньою підставою для скасування рішення господарського суду першої інстанції є порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права, що свідчить про незаконність рішення. Варто зазначити, що форми неправильного застосування норм матеріального права законодавець не наводить. Прийнято вважати, що порушенням норм матеріального права є неправильне його тлумачення, а неправильне застосування – незастосування належної або застосування неналежної норми закону та застосування закону до неіснуючих між сторонами правовідносин.

Незастосування закону, що має бути застосований, полягає у тому, що господарський суд не лише не вказує в рішенні норму права, що підлягає застосуванню, але й вирішує спір, порушуючи норми закону. Погоджуємось, що незастосування господарським судом до спірних правовідносин норми матеріального права, яка підлягає застосуванню, як підстава для скасування рішення апеляційною інстанцією буде мати місце в тому випадку, коли суд у рішенні одночасно не послався на норму матеріального права, не дав юридичної кваліфікації дій сторін і на сторону поклав обов'язок, не передбачений законодавством [55, с. 73].

Крім того до цієї групи порушень належать також випадки, коли господарський суд застосовує норми законодавства, що суперечать Конституції України або норми міжнародних договорів, які не ратифіковані Верховною Радою України.

Трапляються випадки, при яких господарський суд застосовує закон, котрий не треба було застосовувати, що є підставою для скасування судового рішення. Як правило, зазначене зумовлено неправильною кваліфікацією спірного правовідношення.

Мають місце випадки, за яких господарський суд ухвалює рішення, при цьому застосовуючи норми чинного законодавства до неіснуючих між сторонами договірних відносин. Наприклад, така ситуація може скластися при визнанні господарських договорів неукладеними, адже якщо договір не відбувся як юридичний акт, він не може породжувати певні права й обов'язки.

Порушення або неправильне застосування норм процесуального права також можуть бути підставою для зміни та скасування рішення, хоча не у всіх випадках. Вирізняють умовні й безумовні підстави для скасування чи зміни судового рішення із вказаних мотивів. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 104 ГПКУ порушення або неправильне застосування норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення лише за умови, якщо це порушення призвело до прийняття неправильного рішення. Тому апеляційна інстанція у кожному конкретному випадку вирішує питання, вплинуло чи могло вплинути процесуальне порушення на правильність рішення та чи відноситься допущене порушення до безумовної підстави скасування рішення.

Одне і те саме процесуальне порушення в залежності від обставин господарської справи може спричинити різні процесуальні наслідки і не завжди приводить до скасування рішення. Допущені судом першої інстанції при розгляді справи незначні процесуальні порушення, якщо вони не зробили чи не могли зробити впливу на кінцеві висновки суду, не є підставою до скасування рішення [38, с. 64]

Законодавець не наводить перелік умовних підстав скасування рішень,

оскільки скасування судового рішення при наявності таких підстав у справі залежить від конкретних обставин, а надавати перелік всіх можливих процесуальних порушень було б нелогічним. Наприклад, порушення норм процесуального права щодо правил, які регулюють порядок у засіданні, якщо вони не призвели до неправильного вирішення справи про правовідносини сторін не можуть бути підставою для скасування чи зміни рішення. Таким чином, судовий акт підлягає скасуванню за наявності допущених у справі процесуальних порушень, що призвели у свою чергу до його необґрунтованості чи поставили під сумнів правильність встановлення фактичної сторони справи, оскільки висновки суду повинні відповідати фактичним обставинам справи й на них ґрунтуватися, отже, є сумніви у правильності цього судового акту.

Особливу групу складають процесуальні порушення, передбачені ч. 3 ст. 104 ГПКУ, наявність яких в будь-якому випадку є підставою для скасування рішення місцевого господарського суду незалежно від правильності висновків суду. Такі підстави отримали назву безумовних, до яких належать: 1) розгляд справи господарським судом у незаконному складі колегії суддів; 2) розгляд справи господарським судом за відсутності будь-якої із сторін, не повідомленої належним чином про місце засідання суду; 3) прийняття рішення про права й обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі; 4) не підписання рішення будь-ким із суддів або підписання не тими суддями, які зазначені у рішенні; 5) прийняття рішення не тими суддями, які входили до складу колегії, що розглядала справу; 6) прийняття рішення господарським судом з порушенням правил предметної або територіальної підсудності, крім випадків передбачених ч. 3 ст. 17 ГПКУ; 7) прийняття рішення господарським судом з порушенням правил виключної підсудності.

Наприклад, незаконність складу колегії суддів може полягати в тому, що: справу розглянуто особами, які не є суддями; або суддями, які не є суддями даного суду; чи суддями, яким було заявлено відвід із підстав, зазначених у ст. 20 ГПКУ, але в задоволенні якого було відмовлено. Повідомлення сторони є

неналежним, якщо ухвалу, в якій зазначено час і місце розгляду справи, надіслано з порушенням вимог ст. 87 ГПКУ [4, с. 687].

Разом з тим господарський суд апеляційної інстанції позбавлений права направляти справу на новий розгляд до господарського суду першої інстанції при скасуванні рішення, в тому числі за наявності процесуальних порушень, що є обов'язковими підставами для його скасування. Про це наголошує ВГСУ у ч. 6 п. 9 Постанови Пленуму від 17.05.2011 р. № 7.

Ця норма закону діє понад десять років, і на практиці не викликає особливих зауважень ні з боку суддів, ні учасників процесу, а тому вважаємо, що на цьому етапі розвитку господарського процесу зміни в частині надання господарському суду апеляційної інстанції права на скасування рішення і направлення справи на новий розгляд було б нераціональним.

Проте відповідно до ч. 7 ст. 106 ГПКУ апеляційна інстанція наділена правом скасовувати ухвали у випадку їх незаконності й направляти справу на новий розгляд до господарського суду першої інстанції. Зазначене буде мати місце у випадках скасування ухвал місцевого господарського суду про відмову у прийнятті позовної заяви або заяви про порушення справи про банкрутство, про повернення позовної заяви або заяви про порушення справи про банкрутство, зупинення провадження у справі, припинення провадження у справі, про залишення позову без розгляду або залишення заяви у провадженні справи про банкрутство без розгляду. Таким чином, підставою для скасування ухвали місцевого господарського суду може бути лише порушення чи неправильне застосування норм процесуального права, а для скасування рішення – ще й порушення або неправильне застосування норм матеріального права. При скасуванні ухвал і передачі справи на розгляд до господарського суду в мотивувальній частині ухвали має бути зазначено, які помилки допущені судом першої інстанції, і який закон ним порушено.

2.4. Функціонально-предметні та інші повноваження господарського суду апеляційної інстанції у господарському процесі

Оскаржуваний судовий акт господарського суду підлягає скасуванню в апеляційному порядку з припиненням провадження у справі або із залишенням позову без розгляду з підстав, передбачених ст.ст. 80, 81 ГПКУ, у зв'язку з чим апеляційний господарський суд реалізує функціонально-предметні повноваження. Ці повноваження нерозривно пов'язані з такими, як скасування оскаржуваних судових рішень та ухвал.

Підстави скасування судових актів із припиненням провадження у справі доцільно об'єднати у 2 групи: до першої групи слід віднести підстави у зв'язку з відсутністю у позивача права на судовий захист у конкретному спірному правовідношенні у господарському суді, до другої – підстави у зв'язку з відсутністю волевиявлення сторін. Так, відповідно до ст. 80 ГПКУ до першої групи належать такі підстави: а) спір не підлягає вирішенню в господарських судах України (п. 1 ч. 1); б) відсутній предмет спору (п. 1-1 ч. 1); в) є рішення господарського суду або іншого органу, який в межах своєї компетенції вирішив господарський спір між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав (п. 2 ч. 1); г) сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення третейського суду (п. 5 ч. 1); г) підприємство чи організацію, які є сторонами, ліквідовано (п. 6 ч. 1). Друга група зазначених повноважень безпосередньо пов'язана з диспозитивним характером матеріальних прав сторін у господарському процесу, оскільки сторони мають право самостійно розпоряджатися предметом спору, за умови дотримання ч. 6 ст. 22 ГПКУ, тобто якщо дії сторін не суперечать законодавству та не порушують чий-небудь права і охоронювані законом інтереси. Так, провадження в апеляційній інстанції має припинятись, коли позивач відмовився від позову і відмову прийнято господарським судом (п. 4 ч. 1 ст. 80 ГПКУ) та сторони уклали мирову угоду і вона затверджена господарським судом (п. 7 ч. 1 ст. 80 ГПКУ).

Якщо першу групу підстав скасування рішення з припиненням

провадження у справі апеляційною інстанцією можна пов'язати з наявністю помилки, зробленої місцевим господарським судом, то у другому випадку про це взагалі не йдеться. Говорячи про судову помилку в цьому випадку, слід зазначити, що вона полягає в порушенні чи неправильному застосуванні норм процесуального права, адже господарський суд не виявив тих обставин, які є підставами для припинення провадження у справі ще на стадії розгляду справи у суді першої інстанції.

Апеляційний господарський суд має в будь-якому випадку перевірити чи існують законні підстави для застосування повноваження щодо припинення провадження у справі. Оскільки, на жаль, трапляються випадки, коли припиняючи апеляційне провадження, суд апеляційної інстанції фактично обмежував суб'єкта оскарження у здійсненні прав, передбачених п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, не звернувши при цьому увагу на дійсні обставини справи [17, с. 541-545].

Таким чином, припинення провадження в апеляційній інстанції має супроводжуватися скасуванням рішення господарського суду першої інстанції. Проте ГПКУ не передбачає таких підстав для скасування рішення, як укладення мирової угоди та відмова позивача від позову. На перший погляд, такий підхід законодавця є цілком обґрунтованим, адже у випадку, коли рішення господарського суду є законним і обґрунтованим, постає питання, з яких мотивів скасовувати такий судовий акт? Якщо ж законне й обґрунтоване рішення не буде скасоване, то наприклад, складається ситуація, що паралельно існують рішення господарського суду першої інстанції і затверджена мирова угода, зміст яких суперечить один одному.

В інформаційному листі «Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у відповідних записках про роботу господарських судів у 2015 році та першому півріччі 2016 року ВГСУ наголошує, що затвердження апеляційною інстанцією мирової угоди, укладеної сторонами в процесі апеляційного провадження, не є можливим, оскільки це потягло б за собою скасування рішення місцевого

господарського суду з відповідної справи, що допускається виключно з підстав, передбачених статтею 104 ГПКУ [69].

Крім того, у п. 8 Постанови Пленуму від 17.05.2011 р. № 7 ВГСУ звертає увагу на те, що правила, які встановлено тільки для розгляду справ у першій інстанції, застосуванню апеляційним судом не підлягають. Зокрема, не повинні застосовуватись апеляційним судом правила про об'єднання позовних вимог, про подання зустрічного позову та видачу наказу.

Отже, припинення провадження у справі при відмові позивача від позову і при затвердженні мирової угоди не відносяться до правил, встановлених тільки для розгляду справ у першій інстанції. Тому господарський суд апеляційної інстанції, як і суд першої інстанції, повинен мати право приймати відмову від позову та затверджувати мирову угоду. Така позиція підтримується й самими суддями апеляційних господарських судів [59, с. 485]. Погоджуємося з думкою, що відсутність прямої норми права щодо наслідків розгляду відмови від позову в апеляційній інстанції не може бути перешкодою для здійснення позивачем вільного волевиявлення у вирішенні питання щодо судового захисту порушеного права або відмови від такого захисту [16, с. 296]. І додамо, вищезазначене стосується не лише права на відмову від позову, але права на укладення мирової угоди на стадії апеляційного провадження.

За зауваженням О. П. Подцерковного, проблема укладення мирової угоди на стадії апеляції полягає також у відсутності у ГПКУ положень щодо застосування аналогії процесуального закону та права. Особливо це відчутно для випадків, коли подолання прогалини у процесуальному законі необхідне для захисту прав сторін на справедливий суд, на реалізацію загальних завдань господарського судочинства, у тому числі при застосуванні мирової угоди [57, с. 24]. Замість того щоб стимулювати сторін до мирного вирішення господарських спорів, держава в особі своїх органів створює фіктивні бар'єри в цьому питанні. Доцільним, наприклад, було б навіть запровадити звільнення від сплати судового збору, якщо мирова угода укладається до початку розгляду апеляційної скарги, або зменшення його розміру при укладенні мирової угоди

до моменту прийняття постанови апеляційним господарським судом. Запропоноване розширення повноважень останнього повністю узгоджується із загальними засадами, на яких ґрунтується господарський процес, та лише сприятиме досягненню його кінцевої мети – відновленню порушених прав та законних інтересів юридичних і фізичних осіб. Адже, як зазначає О. А. Беяневич, мирова угода в такій суто публічній сфері, якою є судочинство, зокрема господарське, являє собою важливий елемент договірної саморегуляції спірних правовідносин їх учасниками, оскільки правовий спір усувається сторонами через взаємне волевиявлення [4, с. 133].

Отже, повноваження щодо припинення провадження у справі апеляційною інстанцією можуть здійснюватися практично з усіх підстав, вказаних ст. 80 ГПКУ. Наслідком припинення провадження у справі господарським судом апеляційної інстанції перш за все є те, що учасники господарського процесу займають правове положення, яке вони мали до звернення з позовом. Крім того, повторне звернення до господарського суду зі спору між тими є сторонами, про той же предмет і з тих же підстав не допускається (ч. 2 ст. 80 ГПКУ).

Ще одне функціонально-предметне повноваження господарського суду апеляційної інстанції складає його право на скасування рішення із залишенням позову без розгляду (ст. 81 ГПКУ). Важливо, що у випадках припинення провадження та залишення позову без розгляду апеляційний господарський суд по суті закінчує судовий процес без ухвалення судового рішення. Але якщо при припиненні провадження у справі повторне звернення з тотожним позовом не допускається, то залишення позову без розгляду не позбавляє звернення з цим же позовом в загальному порядку після усунення умов, що стали підставою для залишення позову без розгляду.

Зокрема, підставами залишення позову без розгляду є: 1) позовну заяву підписано особою, яка не має права підписувати її, або особою, посадове становище якої не вказано; 2) у провадженні господарського суду або іншого органу, який діє в межах своєї компетенції, є справа з господарського спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав; 3) позивач не

звертався до установи банку з одержанням з відповідача заборгованості, коли вона відповідно до законодавства мала бути одержана через банк; 4) позивач без поважних причин не подав витребувані господарським судом матеріали, необхідні для вирішення спору, або представник позивача не з'явився на виклик у засідання господарського суду і його нез'явлення перешкоджає вирішенню спору; 5) громадянин відмовився від позову, який було подано у його інтересах прокурором. Вказаний перелік є вичерпним, тому при виявленні господарським судом апеляційної інстанції під час апеляційного провадження підстав, встановлених ст. 81 ГПКУ, рішення місцевого господарського суду має бути скасованим із залишенням позову без розгляду.

При залишенні позовної заяви без розгляду, оскільки і при припиненні провадження у справі постановляється ухвала, яка може бути самостійно оскаржена. Її зміст має відповідати вимогам ст. 86 ГПКУ, при цьому в ній обов'язково зазначаються мотиви й висновки господарського суду про припинення провадження у справі чи залишення позову без розгляду.

У процесі здійснення своєї діяльності господарський суд апеляційної інстанції застосовує також інші повноваження, які прямо не впливають на апеляційну скаргу чи оскаржуваний судовий акт, а отже, не належать ні до предметних, ні до функціональних чи змішаних повноважень, аналіз яких вже проводився. Йдеться про повноваження по забезпеченню позову (розділ X ГПКУ), повноваження щодо відкладення розгляду справи та оголошення перерви в засіданні (ст. 77 ГПКУ) та інші.

До цих повноважень господарських судів по своїй природі належить й таке як зупинення виконання судових рішень, але апеляційний господарський суд позбавлений права зупиняти виконання судових рішень, на відміну від господарського суду касаційної інстанції. У літературі неодноразово пропонувалося зобов'язати апеляційний господарський суд зупиняти виконавче провадження у випадку відновлення пропущеного строку для подання апеляційної скарги [39, с. 9; 79, с. 208]. Як аргумент, наводиться необхідність застосування процедури повороту виконання, оскільки на момент винесення

постанови апеляційною інстанцією, рішення господарського суду часто вже виконане у зв'язку з відсутністю відповідних повноважень щодо зупинення виконавчого провадження в апеляційного господарського суду.

Проте така позиція є суперечливою з огляду на таке. Особа, яка пропустила строк подачі апеляційної скарги з поважних причин, має право на поновлення цього строку в силу ч. 2 ст. 93 ГПКУ. При цьому рішення місцевого господарського суду вже набрало законної сили, а отже, почалася нова стадія господарського процесу – стадія виконання рішень. Відповідно до ч. 1 ст. 38 Закону України «Про виконавче провадження» виконавчий документ, прийнятий виконавцем до виконання, повертається до суду, який його видав, у разі поновлення судом строку для подання апеляційної скарги на рішення, за яким видано виконавчий документ, або прийняття такої апеляційної скарги до розгляду (крім виконавчих документів, що підлягають негайному виконанню) [68].

Таким чином, після порушення апеляційного провадження у зацікавленої особи є можливість запобігти виконанню рішення господарського суду, яке на її думку є неправильним відповідно до процедури, передбаченої законом. Маємо переконання, що удосконалення господарського процесу повинно відбуватися не лише шляхом безкінечного створення нових норм, але й у напрямку тлумачення та уточнення вже існуючих. У цьому випадку розширення повноважень господарського суду апеляційної інстанції є недоцільним, оскільки існуючий механізм запобігання виконання незаконних рішень успішно функціонує та не потребує радикальних змін.

Господарські суди здійснюють ще й превентивну функцію, зокрема при виявленні правопорушень з боку суб'єктів господарювання. У цьому аспекті господарські суди наділені повноваженнями щодо винесення окремої ухвали та повідомлення. Таке право мають й апеляційні господарські суди. Зокрема, окрема ухвала господарського суду є дієвим процесуальним засобом усунення причин та умов, що сприяють виникненню правопорушень. Але виконувати це своє призначення вона може лише тоді, коли в ній міститься глибокий і ґрунтовний аналіз спірних правовідносин, причин та умов правопорушень,

конкретні пропозиції і рекомендації щодо їх усунення, а також коли суддя, що надіслав документ, здійснює принциповий, послідовний контроль за тим, щоб він виконувався в строк і в повному обсязі [86, с. 105].

Відповідно до ст. 27 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» до повноважень апеляційних судів, крім розгляду справ в апеляційному порядку, належить також аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики та надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства. Зазначені повноваження господарського суду апеляційної інстанції відіграють важливу роль у зміцненні законності та покращенні якості правосуддя і умовно їх можна об'єднати під назвою позапроцесуальні повноваження.

Єдність судової практики є одним з найважливіших завдань правозастосування, що сприяє запобіганню низці правопорушень у сфері господарської діяльності, впливає на доступність цієї практики учасникам господарських правовідносин. Як наслідок, маємо сформовані інформаційно-правові бази. Також слід звернути увагу на існування Єдиного державного реєстру судових рішень, що сприяє відкритості діяльності органів судової влади, у тому числі й господарських судів апеляційної інстанції.

Аналіз судової статистики визначає рівень ефективності роботи суддів кожної з інстанцій та здійснення правосуддя. Статистичні дані мають непересічне значення для законотворчої діяльності, бо неможливо розробляти проекти законів, не проаналізувавши відповідні групи статистичних показників [78, с. 50-51], а отже, на їх основі вносяться пропозиції у частині необхідності змін матеріального та процесуального законодавства.

Таким чином, позапроцесуальні повноваження покликані забезпечувати реалізацію основної функції апеляційних господарських судів – апеляційного перегляду шляхом повторного розгляду справи при наявності судової помилки, зробленої судом першої інстанції, і тим самим зміцнювати законність в економічній сфері.

Висновки до Розділу 2

Виходячи із проведеного у цьому розділі аналізу повноважень апеляційного господарського суду, можна зробити наступні висновки.

Зміст повноважень апеляційних господарських судів, функції і завдання апеляційного провадження мають бути закріплені на законодавчому рівні з метою досягнення кінцевої мети господарського судочинства – захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання та громадян.

Предметні повноваження господарського суду апеляційної інстанції можна визначити як сукупність прав та обов'язків для здійснення перевірки рішень місцевих господарських судів, що не набрали законної сили, та ухвал, оскаржуваних особами, коло яких визначається чинним законодавством, у порядку апеляції.

Зокрема, предметні повноваження доцільно характеризувати за такими критеріями, як: 1) повноваження за об'єктом апеляційного перегляду; 2) повноваження за суб'єктом апеляційного перегляду; 3) повноваження за порядком реалізації права на апеляційне оскарження.

Функціональними повноваженнями господарського суду апеляційної інстанції називають права й обов'язки на здійснення різних процесуальних дій для перевірки законності та обґрунтованості оскаржуваних судових актів, що не набрали законної сили. Аналізуючи вищезазначене, можна сказати, що функціональні права й обов'язки складають 2 групи повноважень апеляційної інстанції, а саме: 1) повноваження щодо перевірки правильності рішень та ухвал суду першої інстанції; 2) повноваження, що визначають подальшу долю оскаржуваного судового акту.

Функціонально-предметними повноваженнями господарського суду апеляційної інстанції можна назвати права й обов'язки на здійснення стосовно предмету апеляційного оскарження певних процесуальних дій, що призводять до припинення апеляційного провадження.

Вважаємо, що об'єктами апеляційного оскарження в господарському

судочинстві мають бути рішення місцевого господарського суду повністю або у частині; додаткове рішення чи ухвала цього ж суду у випадках, визначених ст. 88 ГПКУ, а також ухвали суду першої інстанції, крім тих, які оскарженню не підлягають, у зв'язку з чим вважаємо за доцільне внести відповідні зміни до ст. 106 ГПКУ.

Як показує практика, 10-денний строк для рішень, і тим більше 5-денний строк для ухвал господарського суду, відведений законодавцем для реалізації права на апеляційне оскарження, є занадто коротким. Не завжди учасники господарського процесу можуть вчасно підготувати апеляційну скаргу, зібрати всі необхідні матеріали справи для оскарження рішення місцевого господарського суду. Процесуальні строки покликані забезпечувати виконання цього завдання. Законодавство відносно строків, пов'язаних з апеляційним оскарженням, потребує перегляду. Але разом з тим слід обрати зважений підхід до встановлення строків апеляційного оскарження з метою ефективності та оперативності судового процесу.

Слід відзначити, що зараз відбувається судова реформа, якою запроваджується поступова монополізація представництва в судах адвокатурою. Таким чином, із 2018 року лише особи, які наділені правом на заняття адвокатською діяльністю, зможуть представляти інтереси суб'єктів господарювання в апеляційних судах, у т.ч. господарських. Не вирішеним залишається питання, які документи підтверджуватимуть їхні повноваження: чи це має бути виключно адвокатський ордер, чи вони також зможуть набувати повноважень представництва на підставі довіреності. Вважаємо, що все ж єдиним документом, який підтверджуватиме їхні повноваження залишиться відповідний ордер.

Ст. 95 ГПКУ потребує вдосконалення і з позицій розширення кола осіб, яким апелянт має направити копію своєї апеляційної скарги. До таких осіб, в першу чергу, належать треті особи, що заявляють самостійні вимоги та ті, що не заявляють самостійних вимог.

Слід відзначити також, що доволі дієвим фільтром щодо звернень з

апеляційними скаргами стали зміни до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір», які передбачають, що за подання апеляційної скарги на рішення суду, апеляційних скарг у справі про банкрутство; заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами справляється судовий збір у розмірі 110 відсотків ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги. Однак багато процесуалістів, і ми в тому числі, вважають таку норму порушенням принципу доступності до правосуддя.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОВНОВАЖЕНЬ АПЕЛЯЦІЙНИХ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Апеляційний перегляд здійснюється апеляційними господарськими судами, і така тенденція має бути збережена. Адже ця ланка господарських судів покликана не лише усувати зроблені судові помилки, але й вказує на них та інформує про це суд першої інстанції, формуючи основу для єдиної судової практики. Хоча і в наш час не припиняються дискусії щодо доцільності існування апеляційних судів у господарському процесі. Зокрема, П. Корюков вказує на необхідність ліквідації згаданих судів поряд з Вищим господарським судом і пропонує залишити тільки місцеві господарські суди, на зразок судової системи Казахстану [36, с. 113-118].

Багаторічна практика існування спеціалізованих господарських судів свідчить про їх важливість та необхідність в утвердженні суспільного господарського порядку в економічних відносинах. Спеціалізовані суди були створені для захисту прав, свобод та інтересів суб'єктів господарювання і громадян шляхом швидкого та якісного розгляду спорів. Адже беззаперечним є факт, що господарські спори є досить специфічними за своєю правовою природою і потребують високої спеціалізації й професіоналізму. Тим самим господарські суди створюють належні умови для функціонування та розвитку економіки в цілому.

Абсолютно правильно визначив місце і роль апеляційних господарських судів Голова Вищого господарського суду України В. І. Татьков, зазначивши, що саме у поліпшенні діяльності апеляційних судів вбачається головний внутрішній резерв поліпшення функціонування системи господарських судів [23, с. 13].

Удосконалення господарського процесуального законодавства повинно відбуватися шляхом пристосування процедури апеляційного перегляду до відповідних повноважень господарських судів апеляційної інстанції, наданих

йому для виконання поставлених перед ним завдань. При цьому маємо переконання, що найближчим часом слід поглибити спеціальні повноваження господарського суду апеляційної інстанції, що визначають оперативність та економічну спеціалізацію розгляду справ, із відповідним їх закріпленням на законодавчому рівні. Зокрема, уже наголошувалось на необхідності наділення апеляційного господарського суду правом залишення апеляційної скарги без руху, затвердження мирової угоди та прийняття відмови не лише від скарги, а й позивача від позову.

Проте економічні реалії демонструють свої потреби і осторонь цього не можуть знаходитися господарські суди, які повинні мати відповідні права для здійснення відповідного судового захисту. Зокрема, йдеться про інститут зустрічного забезпечення у заходах до забезпечення позову, відомий міжнародній практиці. Апеляційні господарські суди наділені повноваженнями застосовувати заходи до забезпечення позову, що впливає зі змісту ст. 66 ГПКУ. Проте забезпечення позову шляхом, наприклад, накладення арешту на майно або грошові суми, що належить відповідачеві, часто вносить дисбаланс в можливість здійснення господарської діяльності учасниками судового процесу та призводить до їх значних фінансових збитків. Економічно вигідним може стати для відповідача внесення коштів у розмірі вимог позивача на депозитний рахунок суду замість арешту грошових сум чи застави іншого майна або майнових прав з метою визволення майна з-під арешту. На цих підставах апеляційному господарському суду слід надати право на відмову у забезпеченні позову або на скасування забезпечення позову. Крім того господарський суд апеляційної інстанції слід наділити повноваженнями відкривати рахунок для зарахування суми застави.

Запропоновані зміни позитивно вплинуть на поліпшення економічного становища учасників господарських відносин, а значить і на загальний рівень економіки в державі, тим більше, що такий досвід вже напрацьований сусідніми країнами. Наприклад, відповідно до ст. 94 АПК Російської Федерації зустрічне забезпечення може бути представлено також відповідачем замість заходів по

забезпеченню позову про стягнення грошової суми шляхом внесення на депозитний рахунок арбітражного суду грошових коштів в розмірі вимог позивача, а надання відповідачем документу, що підтверджує здійснене ним зустрічне забезпечення, є підставою для відмови в забезпеченні позову або зміни забезпечення позову.

Значне коло проблем здійснення правосуддя в господарських судах вирішується при раціональному співвідношенні завдань апеляційного перегляду, обсягу повноважень господарського суду апеляційної інстанції та кінцевої цілі судочинства. Хоча в дійсності маємо дещо іншу ситуацію. Досить часто з метою вирішення існуючих перешкод у господарському процесі правові норми формуються шляхом прийняття роз'яснень та постанов Вищим господарським судом України, а не органом законодавчої влади. Наведемо деякі приклади. Апеляційна скарга подається через місцевий господарський суд, який розглянув справу. Якщо скарга надійшла безпосередньо до апеляційної інстанції, то це не є підставою для її повернення. У такому випадку постає питання, як має вчинити апеляційний господарський суд: витребувати справу із суду першої інстанції чи направити йому апеляційну скаргу? ГПКУ відповіді не дає. Проте Пленум ВГСУ у п. 4 Постанови від 17.05.2011 р. вказує, що у разі надходження апеляційної скарги безпосередньо до суду апеляційної інстанції останній направляє зазначену скаргу до місцевого господарського суду, який розглянув справу, з метою додержання вимог статті 91 ГПКУ. Таким чином, маємо просте пересилання документів з метою дотримання формальних процедур. У випадку коли апеляційна скарга подана після закінчення строків, встановлених ГПКУ, для її прийняття необхідно подати заяву про поновлення строку, що впливає зі змісту ч. 2 ст. 93 ГПКУ. Тлумачення цієї статті дозволяє зробити висновок, що таке клопотання має бути викладено в окремій заяві, яка подається разом із апеляційною скаргою, хоча вимог до форми і змісту заяви про поновлення строку на подання апеляційної скарги законодавець не визначив. Вирішити ситуацію спробував Пленум ВГСУ. Відповідну заяву (клопотання) може бути викладено в апеляційній скарзі чи в окремому

документі, і в останньому випадку має бути подано одночасно з апеляційною скаргою. Заява розглядається, якщо вона надійшла до винесення ухвали про повернення апеляційної скарги (ч. 2 п. 6 Постанови Пленуму від 17.05.2011 р.).

Вищезазначене негативно впливає на окреслення повноважень апеляційних господарських судів, що є неприпустимим для господарського процесу, оскільки від їх реалізації в кінцевому результаті залежить отримання зацікавленими особами належного судового захисту. Здавалося б всі дії Пленуму ВГСУ спрямовані для ефективного здійснення правосуддя господарськими судами. Проте такі роз'яснення мають бути лише за наявності відповідних норм в ГПКУ чи інших законах.

Удосконалення апеляційного способу оскарження судових актів може здійснюватися у різних напрямках. Проте актуальною проблемою залишається завантаженість господарських судів в цілому і безпосередньо апеляційної інстанції, що впливає на можливість належним чином здійснення повноважень, передбачених чинним законодавством. Територіальна юрисдикція апеляційного господарського суду поширюється на дві, три, а то й більше областей. Навантаження на суддів апеляційної інстанції в різних регіонах залишається нерівномірним. Виходом із зазначеного може бути або збільшення кількості судів і штату суддів, або удосконалення самої процедури оскарження. Нами підтримується другий варіант, оскільки свого часу в Україні було створено 11 апеляційних господарських судів на противагу 8 існуючим, проте проблеми завантаженості завжди мали місце.

Думається, виходом із цієї ситуації може стати таке. ГПКУ закріплено положення, що перегляд в апеляційному порядку рішень місцевих господарських судів здійснюється апеляційними господарськими судами колегією суддів у складі трьох суддів (ч. 2 ст. 4-6). Навіть питання про прийняття або повернення апеляційної скарги вирішується колегією суддів.

Питання про колегіальність в правосудді завжди було дискусійним. Проте предметом полеміки переважно був розгляд справ у судах першої інстанції й мало дослідженим є склад суду на стадії апеляційного провадження.

Прихильники колегіальності стверджують, що колегіальний склад суду, який здійснює перевірку законності й обґрунтованості судових рішень в апеляційному порядку, є однією з гарантій ефективного відновлення порушених прав [6, с. 24]. Проте існує думка, що збільшення кількості суддів веде до «знищення особистої відповідальності кожного з них і послабленню тих розумових зусиль, які кожен з них докладає до справи» [37, с. 11]. Зазначимо, що колегіальний розгляд господарських спорів трьома суддями призвів до різкого здороження процесу, збільшення навантаження на судовий склад, що неминуче сприяє зворотному ефекту: порушенню повноти дослідження матеріалів, поспішності і необ'єктивності при винесенні рішень [1, с. 45-46].

У цьому аспекті варто звернутися до досвіду зарубіжних країн.

Досліджуючи проблеми цивільного процесу Франції, І. Г. Медведєв зауважував, що ніхто у Франції не сумнівається в необхідності збереження колегіальності при перегляді справ в апеляційній і касаційній інстанціях, навіть не зважаючи на їх велику завантаженість у порівнянні із судами першого рівня. Формально колегіальність проводить градацію між першою і вищими інстанціями, забезпечуючи, крім іншого, єдність судової практики. Таким чином, в апеляційному та касаційному провадженні може йтися тільки про підтвердження принципу колегіальності розгляду справ [45, с. 200].

У цивільному процесуальному законодавстві Німеччини міститься положення про те, що судова колегія апеляційного суду вправі передати скаргу одному судді для одноособового розгляду, вказавши про це в ухвалі, якщо: оскаржуване рішення було прийнято суддею одноособово; справа не містить труднощів фактичного і правового характеру; спір не має принципового значення і вже не слухається в основному засіданні щодо основного предмету позову [6, с. 25]. Разом з тим слід зазначити, що проект закону про реформування німецького цивільного процесуального законодавства 2001-2002 рр. передбачав, як правило, розгляд апеляційної скарги суддею одноособово, що було піддано критиці з боку багатьох юристів [85, с. 238].

Отже, в апеляційних судах зарубіжних країн справа може розглядатися як

колегіально, так і в деяких випадках одноособово.

Видається, що перегляд судових рішень в апеляційному порядку у нашій країні має здійснюватися все ж таки колегіально за деякими винятками. Зокрема, доцільно вказує О. А. Згама, що варто запровадити перегляд судових рішень місцевих господарських судів в апеляційному порядку одним суддею, якщо справа є нескладною. До таких можна віднести справи про стягнення з суб'єктів господарювання сум штрафів та пені (наприклад, у зв'язку з порушенням конкурентного законодавства). Суддею одноособово також можуть розглядатися господарські справи у спорах в межах суми коштів, яка навіть не покриває витрат держави на здійснення правосуддя в апеляційній інстанції (наприклад, спори до двох мінімальних розмірів заробітної плати). Разом з тим, потрібно враховувати позицію сторін з цього приводу, яка має бути викладена в апеляційній скарзі або відповідно відзиві на апеляційну скаргу [27, с. 146-147]. Доцільним є впровадження в господарському процесі одноособового вирішення питання щодо прийняття та повернення апеляційної скарги, здійснення дій по підготовці справи до розгляду, відповідно до існуючих норм в ЦПКУ та КАСУ. Уявляється, що такі зміни у господарському процесуальному законодавстві не погіршать існуючий рівень захисту прав і законних інтересів юридичних та фізичних осіб, але при цьому сприятимуть здешевленню судового процесу, зменшенню навантаження на суддівський корпус апеляційних господарських судів, а отже, суддя буде мати змогу приділити більше уваги кожній конкретній справі, що знаходиться у його провадженні.

Ще одним напрямом на шляху зменшення навантаження на суди апеляційної інстанції й економії бюджетних коштів може бути передача частини повноважень місцевому господарському суду у питанні перевірки права на апеляційне оскарження. Поштовхом до зазначеного є положення ч. 2 ст. 106 ГПКУ, у якому зазначається, якщо апеляційну скаргу подано на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду, місцевий господарський суд повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу, яка не підлягає

оскарженню. Пленум ВГСУ у п. 5 Постанови від 17.05.2011 р. № 7 звертає увагу на те, що якщо апеляційну скаргу подано: особою, яка не має права її подавати, або на процесуальний документ, який не ухвалювався та відсутній у справі, або повторно після залишення апеляційної скарги без розгляду на підставі ч. 2 ст. 93 ГПКУ, або після повернення апеляційної скарги на підставі п. 5 ч. 1 ст. 97 ГПКУ, або на рішення чи ухвалу місцевого господарського суду, яку вже було переглянуто в апеляційному (касаційному) порядку, то ці відповідні обставини виключають перегляд судових актів суду першої інстанції апеляційним господарським судом. У таких випадках останній має відмовити у прийнятті апеляційної скарги і винести з цього приводу відповідну ухвалу з посиланням на ст.ст. 91 або 106 ГПКУ. Позицію Пленуму ВГСУ не можна назвати послідовною та логічною. Якщо питання про відмову у прийнятті апеляційної скарги на ухвалу, яка не оскаржується, вирішується місцевим господарським судом, тоді чому цей суд не може вирішувати й інші питання відмови, про які йдеться у п. 5 вищезгаданої Постанови Пленуму ВГСУ? Вважаємо, що розширення повноважень господарського суду першої інстанції з цього приводу тільки сприяло б процесуальній економії та пришвидшенню досягнення кінцевої цілі судочинства із закріпленням такої норми на рівні ГПКУ, а не постанови Пленуму.

Можливо відмова в апеляційному оскарженні могла б стати дієвим механізмом у боротьбі із зловживанням правом на апеляцію. Недобросовісність учасників господарського процесу негативно впливає на рівень самого правосуддя. Більш ефективною, на наш погляд, слід вважати систему штрафних санкцій за вимушені витрати по вині одного з учасників процесу. Наприклад, за несвоєчасність подання доказів під час розгляду справи у першій інстанції логічним є покладення судових витрат на сторону, котра навмисно не подала належні докази з метою затягування судового процесу, за умови, що рішення було змінено апеляційним господарським судом на підставі цих доказів. Такі ж дії суду апеляційної інстанції мають бути щодо особи, яка навмисно ігнорувала засідання в суді першої інстанції, а потім зажадала оскаржити небажане

рішення в апеляційному порядку. Тому потребують законодавчого закріплення повноваження апеляційного господарського суду щодо застосування засобів відповідальності у господарському процесі, про які згадується вище.

Учасниками господарського процесу, як правило, є суб'єкти господарювання, які здійснюють захист своїх інтересів за допомогою кваліфікованих юристів, які зможуть інформувати цих суб'єктів у доступній формі щодо усіх ризиків вчинення тих чи інших дій. Примусово позбавити особу права на апеляційне оскарження є неприпустимим і суперечливим по відношенню до загальних конституційних засад здійснення правосуддя. Заслуговує на увагу норма, закріплена п. 2 ст. 630 ЦПК Естонії, що апеляційна скарга не може бути подана, якщо обидві сторони в заяві, поданої до суду, відмовились від права подачі апеляційної скарги. Дійсно, якщо сторона у справі зацікавлена у прискоренні отримання кінцевого результату по справі та вважає за доцільне заздалегідь відмовитися від права перегляду справи в апеляційному порядку, то чому не сприяти їй в цьому? Зазначене буде позитивним як для учасників господарського процесу, так і для самих господарських судів.

Таким чином, пропонуємо серед повноважень апеляційних господарських судів закріпити й право відмовляти у прийнятті апеляційної скарги, поданою стороною, яка відмовилася від права подачі апеляційної скарги. При цьому слід врахувати, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, користуються усіма права і несуть усі обов'язки позивача. Проте зазначене не повинно стосуватися осіб, які не брали участі у справі, але господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки, та мають намір оскаржити неправильне рішення в апеляційному порядку та участі в апеляційному провадженні прокурора.

Розвиток повноважень господарських судів апеляційної інстанції варто проводити також в бік наділення цих судів правом здійснювати апеляційний перегляд у порядку письмового провадження. Заслуговує на увагу положення ст. 197 КАСУ, за яким в зазначених випадках суд апеляційної інстанції може розглянути справу в порядку письмового провадження за наявними у справі

матеріалами, якщо справу може бути вирішено на основі наявних у ній доказів. Враховуючи специфіку господарського процесу, цілком прийнятним, є наділення апеляційних господарських судів повноваженнями щодо розгляду господарської справи в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами у разі: якщо надійшли клопотання від усіх осіб, які беруть участь у справі, про розгляд справи без їх участі; або неприбуття жодної з осіб, які беруть участь у справі, у судові засідання, хоча вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового засідання. Але не має сенсу здійснювати апеляційний перегляд у загальному порядку деяких категорій справ. Наприклад, у письмовому провадженні можуть переглядатися вимоги, предметом яких є вексельні або чекові зобов'язання, здійснення безготівкових розрахунків, надання фінансових послуг, вимоги, які були визнані відповіддю на претензію позивача, вимоги за майновим позовом до юридичних осіб в розмірі до 5000 гривень, до фізичних осіб – до 2000 гривень.

Крім того наділення господарських судів апеляційної інстанції повноваженнями щодо перегляду справ за спрощеною процедурою (у порядку письмового провадження) дозволить шляхом змін до ГПКУ увести в господарський процес інститут свідків, при цьому вирішивши пов'язану з цим одну з основних проблем – затягування розгляду господарських справ, коли обґрунтування вимог можуть бути доведені на підставі письмових доказів.

Побоювання тих, хто вважає, що інститут письмового провадження порушує права учасників господарського процесу, є безпідставними. Адже, як свідчить судова практика, апеляційний перегляд здійснюється з невеликою кількістю додатково поданих доказів, а зазначене дозволить прискорити отримання кінцевого результату по справі, буде економічно вигідним для держави і самих учасників процесу. За необхідності, викликаного встановленням нових фактів та дослідженням нових доказів, господарський суд апеляційної інстанції повинен мати право призначити розгляд справи у судовому засіданні із викликом учасників процесу.

Інститут спрощеного провадження успішно функціонує в ряді зарубіжних

країн, наприклад, Естонії (глава 43 ЦПК), Російській Федерації (глава 29 АПК) та інших державах. У Франції та Німеччині передбачається спрощена процедура стягнення безспірної заборгованості [24].

Удосконалення повноважень апеляційних господарських судів повинно відбуватися в рамках єдиного процесу реформування господарського судочинства, для якого характерним є розгляд спорів економічного характеру, у тому числі тих, що безпосередньо пов'язані із захистом національних інтересів і гарантуванням безпеки особи, суспільства, держави. Відповідно до ст. 13 ГПКУ місцеві господарські суди розглядають в першій інстанції усі справи, підвідомчі господарських судам. Разом з тим ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» містить положення, що у випадках, передбачених процесуальним законом, Вищий спеціалізований суд розглядає справи відповідної судової юрисдикції як суд першої або апеляційної інстанції. Зокрема, такими повноваженнями наділений Вищий адміністративний суд України.

Разом з тим постає питання, чи дійсно потрібен апеляційний перегляд усіх без винятку категорій спорів? Думається, що раніше чинний підхід до визначення повноважень ВГСУ в певній мірі є виправданим. По-перше, вимоги до кандидатур суддів ВГСУ є вищими, а тому можемо говорити про їх вищий професійний рівень. По-друге, деякі категорії спорів потребують негайного вирішення, оскільки впливають на економічну безпеку держави, з особливим підходом до їх розгляду. У зв'язку з цим можливість апеляційного та касаційного оскарження цих спорів нівелює основну специфіку господарського процесу, а саме оперативність вирішення спору без об'єктивної на те необхідності. До цих справ варто віднести, наприклад, справи у спорах, щодо об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки й безпеки держави, перелік яких визначається чинним законодавством. Перш за все, це мають бути об'єкти паливно-енергетичного, оборонно-промислового комплексу та транспортної галузі.

Указані справи мають розглядатися колегіально суддями Вищого господарського суду України, при цьому менш вірогідним є вплив владних і бізнесових структур при розгляді таких важливих для суспільства і держави справ. Разом з тим рішення Вищого господарського суду можна буде оскаржити до Верховного Суду України у порядку виняткових обставин.

Тому доречно обмежити повноваження місцевих та апеляційних господарських судів щодо розгляду та відповідно апеляційного перегляду особливо значимих справ, коло яких визначено спеціальними законами, що дозволить уникнути зайвих формальностей без об'єктивної необхідності і дозволить пришвидшити досягнення кінцевого результату по таким складним і в той же час важливим питанням економіки.

Таким чином, обов'язковою умовою на шляху покращення якості здійснення правосуддя по спорам, що виникають у сфері економічних відносин є збереження існуючої системи господарських судів. Більшість проблем, що існують у господарському процесі у зв'язку з реалізацією повноважень апеляційною інстанцією, може бути вирішено шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства, перш за все, в частині чіткої регламентації цих прав та обов'язків. Апеляційні господарські суди мають наділятися тими повноваженнями, які необхідні для реалізації завдань господарського судочинства, враховуючи його специфіку. Тому розширення чи звуження кола цих повноважень має бути зваженим та послідовним.

Удосконалення господарського процесуального законодавства щодо повноважень апеляційних господарських судів може відбуватися по-різному. Але залишається незаперечним сам факт необхідності таких змін. Проблеми розвитку повноважень цієї інстанції слід вирішувати у напрямі гармонізації самої моделі повноважень шляхом підвищення професійного рівня і залучення суддів з відповідною економічною підготовкою, звуження чи розширення кола повноважень залежно від економічних потреб учасників господарського процесу і держави.

Висновки до Розділу 3

Апеляційний перегляд рішень та ухвал господарських судів першої інстанції здійснюється апеляційними господарськими судами, оскільки лише вони здатні забезпечити належний судовий захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб на стадії апеляційного провадження. Існування системи спеціалізованих господарських судів відповідає потребам суспільства і держави та робить вагомий внесок у підтриманні економічної безпеки.

Проблеми розвитку повноважень господарських судів апеляційної інстанції певною мірою викликані непослідовністю їх правової регламентації та невідповідністю економічним реаліям сьогодення. У зв'язку з цим звертається увага на необхідності раціонального співвідношення повноважень та завдань, що стоять перед цими судами і пропонується здійснити ряд заходів з метою удосконалення чинного процесуального законодавства в частині окреслення повноважень апеляційних господарських судів. Зокрема, слід розширити повноваження апеляційних господарських судів шляхом надання їм права застосовувати зустрічне забезпечення позову з усіма наслідками такого забезпечення (йдеться про відмову у забезпеченні позову чи його скасування, можливість відкриття депозитного рахунку для зарахування внесеної застави відповідачем); вживати засоби відповідальності при зловживанні процесуальними права учасниками процесу, засоби примирення сторін тощо.

Сучасному господарському судочинству не вистачає процедур, спрямованих на оперативне вирішення спору. Тому потребує запровадження можливість здійснення апеляційного перегляду оскаржуваних судових актів в порядку письмового провадження справ за вимогами, предметом яких є вексельні, чекові зобов'язання, здійснення безготівкових розрахунків, надання фінансових послуг, вимогами, які були визнані відповіддю на претензію позивача та в інших випадках, коли йдеться про безспірну заборгованість, з відповідним закріпленням за апеляційними господарськими судами необхідних

для цього повноважень, що дозволить запровадити інститут свідків як засіб доказування у господарський процес без зайвого затягування розгляду справ.

Крім того, доводиться на прикладі Німеччини можливість та доречність одноособового перегляду справ в апеляційному порядку у випадках, коли справа є нескладною (наприклад, справи про стягнення з суб'єктів господарювання сум штрафів та пені), справи у спорах в межах суми коштів, яка навіть не покриває витрат держави на здійснення правосуддя в апеляційній інстанції (наприклад, спори до двох мінімальних розмірів заробітної плати) та одноособового вирішення питання щодо прийняття та повернення апеляційної скарги, здійснення дій по підготовці справи до розгляду, відповідно до існуючих норм в ЦПКУ та КАСУ.

У ряді зарубіжних країн існують обмеження в реалізації права на апеляційне оскарження за майновим цензом. Враховуючи загальний стан економічної ситуації в нашій державі, такий підхід буде недоречним на цьому етапі. Думається, що апеляційні господарські суди повинні мати право на відмову в порушенні апеляційного провадження, якщо сторони при вирішенні справи в суді першої інстанції свідомо відмовилися від такого перегляду, що засвідчено відповідно у їх заявах. Зазначена пропозиція цілком узгоджується з принципом диспозитивності господарського процесу.

Крім того, варто також позбавити апеляційний господарський суд здійснювати апеляційний перегляд за особливо значимими справами, що потребують негайного вирішення та впливають на економічну безпеку держави, оскільки при цьому ці справи будуть вирішуватися Вищим господарським судом України за першою інстанцією з можливістю оскарження у порядку виняткових обставин Верховним Судом України.

ВИСНОВКИ

Проведене у цьому дослідженні критичне осмислення повноважень апеляційних господарських судів у господарському процесі надало можливість дійти до таких висновків.

Історія розвитку повноважень апеляційного господарського суду відображає тисячолітню історію становлення спеціалізованої юрисдикції з вирішення господарських спорів та самого інституту апеляційного перегляду, який успішно функціонував та удосконалювався протягом всього цього періоду за винятком часу, коли на українській території панувала Радянська влада з її особливим підходом до суті апеляційного оскарження. Повноваження суду апеляційної інстанції змінювалися шляхом закріплення ієрархічності судової системи під впливом розвитку господарських правовідносин.

Лише через десять років існування України як держави вдалося відродити інститут апеляційного перегляду, створивши окрему ланку в системі господарських судів та визначивши її повноваження. При цьому процес розвитку та удосконалення повноважень апеляційних господарських судів на сучасному етапі носить постійний характер, особливо тепер, коли відбувається новий етап судової реформи.

Проведений порівняльний аналіз повноважень судових органів апеляційної інстанції свідчить про відсутність єдиного підходу в організації процесу апеляційного перегляду в цілому, так і повноважень апеляційної інстанції безпосередньо. Тому копіювати законодавство якоїсь країни в цьому питанні Україні було б нераціональним. Відмінності в обсязі повноважень судів апеляційної інстанції визначаються тим чи іншим видом апеляції. Повна чи неповна апеляція має свої переваги та недоліки, про що неодноразово наголошувалося вченими-процесуалістами як дореволюційного періоду, так і сучасниками.

Разом з тим проведений аналіз законодавства зарубіжних країн у питанні визначення повноважень судових органів апеляційної інстанції, що розглядають

господарські (комерційні, торгівельні) справи, демонструє, що європейські країни виробили власний підхід у закріпленні повноважень апеляційної інстанції, враховуючи суспільні та економічні потреби. У багатьох випадках головною їх перевагою є позбавлення суто формальних засад, на яких здійснюється реалізація повноважень суду з апеляційного перегляду.

Україні варто обрати власний напрям у визначенні повноважень апеляційного господарського суду, враховуючи специфіку господарської діяльності, яка потребує відтворення у господарському процесі елементів оперативного й ефективного вирішення господарських спорів.

Зміст повноважень апеляційних господарських судів, функції і завдання апеляційного провадження мають бути закріплені на законодавчому рівні з метою досягнення кінцевої мети господарського судочинства – захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання та громадян.

Предметні повноваження господарського суду апеляційної інстанції можна визначити як сукупність прав та обов'язків для здійснення перевірки рішень місцевих господарських судів, що не набрали законної сили, та ухвал, оскаржуваних особами, коло яких визначається чинним законодавством, у порядку апеляції.

Зокрема, предметні повноваження доцільно характеризувати за такими критеріями, як: 1) повноваження за об'єктом апеляційного перегляду; 2) повноваження за суб'єктом апеляційного перегляду; 3) повноваження за порядком реалізації права на апеляційне оскарження.

Функціональними повноваженнями господарського суду апеляційної інстанції називають права й обов'язки на здійснення різних процесуальних дій для перевірки законності та обґрунтованості оскаржуваних судових актів, що не набрали законної сили. Аналізуючи вищезазначене, можна сказати, що функціональні права й обов'язки складають 2 групи повноважень апеляційної інстанції, а саме: 1) повноваження щодо перевірки правильності рішень та ухвал суду першої інстанції; 2) повноваження, що визначають подальшу долю оскаржуваного судового акту.

Функціонально-предметними повноваженнями господарського суду апеляційної інстанції можна назвати права й обов'язки на здійснення стосовно предмету апеляційного оскарження певних процесуальних дій, що призводять до припинення апеляційного провадження.

Вважаємо, що об'єктами апеляційного оскарження в господарському судочинстві мають бути рішення місцевого господарського суду повністю або у частині; додаткове рішення чи ухвала цього ж суду у випадках, визначених ст. 88 ГПКУ, а також ухвали суду першої інстанції, крім тих, які оскарженню не підлягають, у зв'язку з чим вважаємо за доцільне внести відповідні зміни до ст. 106 ГПКУ.

Як показує практика, 10-денний строк для рішень, і тим більше 5-денний строк для ухвал господарського суду, відведений законодавцем для реалізації права на апеляційне оскарження, є занадто коротким. Не завжди учасники господарського процесу можуть вчасно підготувати апеляційну скаргу, зібрати всі необхідні матеріали справи для оскарження рішення місцевого господарського суду. Процесуальні строки покликані забезпечувати виконання цього завдання. Законодавство відносно строків, пов'язаних з апеляційним оскарженням, потребує перегляду. Але разом з тим слід обрати зважений підхід до встановлення строків апеляційного оскарження з метою ефективності та оперативності судового процесу.

Слід відзначити, що зараз відбувається судова реформа, якою запроваджується поступова монополізація представництва в судах адвокатурою. Таким чином, із 2018 року лише особи, які наділені правом на заняття адвокатською діяльністю, зможуть представляти інтереси суб'єктів господарювання в апеляційних судах, у т.ч. господарських. Не вирішеним залишається питання, які документи підтверджуватимуть їхні повноваження: чи це має бути виключно адвокатський ордер, чи вони також зможуть набувати повноважень представництва на підставі довіреності. Вважаємо, що все ж єдиним документом, який підтверджуватиме їхні повноваження залишиться відповідний ордер.

Ст. 95 ГПКУ потребує вдосконалення і з позицій розширення кола осіб, яким апелянт має направити копію своєї апеляційної скарги. До таких осіб, в першу чергу, належать треті особи, що заявляють самостійні вимоги та ті, що не заявляють самостійних вимог.

Слід відзначити також, що доволі дієвим фільтром щодо звернень з апеляційними скаргами стали зміни до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір», які передбачають, що за подання апеляційної скарги на рішення суду, апеляційних скарг у справі про банкрутство; заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами справляється судовий збір у розмірі 110 відсотків ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги. Однак багато процесуалістів, і ми в тому числі, вважають таку норму порушенням принципу доступності до правосуддя.

Апеляційний перегляд рішень та ухвал господарських судів першої інстанції здійснюється апеляційними господарськими судами, оскільки лише вони здатні забезпечити належний судовий захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб на стадії апеляційного провадження. Існування системи спеціалізованих господарських судів відповідає потребам суспільства і держави та робить вагомий внесок у підтриманні економічної безпеки.

Проблеми розвитку повноважень господарських судів апеляційної інстанції певною мірою викликані непослідовністю їх правової регламентації та невідповідністю економічним реаліям сьогодення. У зв'язку з цим звертається увага на необхідності раціонального співвідношення повноважень та завдань, що стоять перед цими судами і пропонується здійснити ряд заходів з метою удосконалення чинного процесуального законодавства в частині окреслення повноважень апеляційних господарських судів. Зокрема, слід розширити повноваження апеляційних господарських судів шляхом надання їм права застосовувати зустрічне забезпечення позову з усіма наслідками такого забезпечення (йдеться про відмову у забезпеченні позову чи його скасування, можливість відкриття депозитного рахунку для зарахування внесеної застави

відповідачем); вживати засоби відповідальності при зловживанні процесуальними права учасниками процесу, засоби примирення сторін тощо.

Сучасному господарському судочинству не вистачає процедур, спрямованих на оперативне вирішення спору. Тому потребує запровадження можливість здійснення апеляційного перегляду оскаржуваних судових актів в порядку письмового провадження справ за вимогами, предметом яких є вексельні, чекові зобов'язання, здійснення безготівкових розрахунків, надання фінансових послуг, вимогами, які були визнані відповіддю на претензію позивача та в інших випадках, коли йдеться про безспірну заборгованість, з відповідним закріпленням за апеляційними господарськими судами необхідних для цього повноважень, що дозволить запровадити інститут свідків як засіб доказування у господарський процес без зайвого затягування розгляду справ.

Крім того, доводиться на прикладі Німеччини можливість та доречність одноособового перегляду справ в апеляційному порядку у випадках, коли справа є нескладною (наприклад, справи про стягнення з суб'єктів господарювання сум штрафів та пені), справи у спорах в межах суми коштів, яка навіть не покриває витрат держави на здійснення правосуддя в апеляційній інстанції (наприклад, спори до двох мінімальних розмірів заробітної плати) та одноособового вирішення питання щодо прийняття та повернення апеляційної скарги, здійснення дій по підготовці справи до розгляду, відповідно до існуючих норм в ЦПКУ та КАСУ.

У ряді зарубіжних країн існують обмеження в реалізації права на апеляційне оскарження за майновим цензом. Враховуючи загальний стан економічної ситуації в нашій державі, такий підхід буде недоречним на цьому етапі. Думається, що апеляційні господарські суди повинні мати право на відмову в порушенні апеляційного провадженні, якщо сторони при вирішенні справи в суді першої інстанції свідомо відмовилися від такого перегляду, що засвідчено відповідно у їх заявах. Зазначена пропозиція цілком узгоджується з принципом диспозитивності господарського процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арбитражный процесс : учебник / под ред. В. В. Яркова. – М. : Юристъ, 1998. – 503 с.
2. Арбитражный процесс в СССР / под ред. А. А. Добровольского. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 224 с.
3. Арбітражні суди України: історико-правовий нарис, портрети, події : наук.-попул. видання / за заг. ред. Д. М. Притики. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2001. – 324 с.
4. Беяневич В. Е. Господарський процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / В. Е. Беяневич. – К. : Юстиніан, 2008. – 872 с.
5. Борисова Е. А. Апелляция в гражданском (арбитражном) процессе (издание второе, исправленное и дополненное) / Е. А. Борисова. – М. : Городец, 2000. – 288 с.
6. Борисова Е. А. О гарантиях судебной защиты на стадиях апелляционной, надзорной проверки судебных решений / Е. А. Борисова // Арбитражный и гражданский процесс. – 2005. – № 1. – С. 24-27.
7. Борисова Е. А. О производстве в арбитражном апелляционном суде / Е. А. Борисова // Хозяйство и право. – 2004. – № 5. – С. 80-84.
8. Борисова Е. А. О реформе российской системы судов общей юрисдикции / Е. А. Борисова // Законодательство. – 2009. – № 11. – С. 23-31.
9. Борисова Е. А. Теоретические проблемы проверки судебных актов в российском гражданском, арбитражном процессе : автореф. дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.15 / Борисова Елена Александровна. – М., 2005. – 376 с.
10. Васильев С. В. Хозяйственное судопроизводство Украины : учебное пособие / С. В. Васильев. – Х. : Эспада, 2004. – 408 с.
11. Васьковский Е. В. Курс гражданского процесса. Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия / Е. В. Васьковский. – М. : Бр. Башмаковы, 1913. – Т. 1. – 703 с.
12. Вершинин А. П. Способы защиты гражданских прав в суде / А. П.

- Вершинин. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургск. ун-та, 1997. – 164 с.
13. Види і склад апеляційних судів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zka.court.gov.ua/sud0790/zavd/>
14. Гамбург Л. Г. Судебная реформа гетмана Д. А. Апостола / Л. Г. Гамбург // Проблеми законності. – Х., 1999. – Вип. 37. – С 23-31.
15. Гнатенко А. В. Повноваження апеляційного суду при перегляді рішення суду: теоретичні та практичні спірні питання / А. В. Гнатенко, Д. Д. Луспеник // Вісник Верховного суду України. – 2008. – № 12 (100). – С. 38-45.
16. Господарське процесуальне право України : підручник / за ред. О. І. Харитонової. – К. : Істина, 2008. – 360 с.
17. Господарське судочинство в Україні : судова практика : застосування процесуальних норм / упоряд. : В. В. Сердюк та ін. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2014. – 832 с.
18. Господарське судочинство в Україні: судова практика. Застосування процесуальних норм / відп. ред. І. Б. Шицький. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2005. – 465 с.
19. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1798-12>
20. Гражданские процессуальные кодексы Азербайджанской республики, Республики Армения, Республики Грузия, Республики Молдова, Эстонии и др. процессуальные кодексы зарубежных стран [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://icpo-vad.tripod.com/civprgu.html>
21. Гражданский процесс зарубежных стран : учеб. пособие / под ред. А. Г. Давтян. – М. : Проспект, 2008. – 480 с.
22. Демченко Г. В. Из истории судоустройства в Древней России [Електронний ресурс] / Г. В. Демченко. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/239851/>
23. Доповідь Голови Вищого господарського суду України В. І. Татькова на

- Пленумі Вищого господарського суду України «Про підсумки роботи господарських судів України у першому півріччі 2015 року»// Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 4. – С. 9-21.
- 24.Ємельянова І. І. Апеляційний і касаційний перегляд судових рішень в цивільному судочинстві: теоретичні та практичні аспекти / І. І. Ємельянова // Право України. – 2004. – № 2. – С. 16-21.
- 25.Зайцев И. М. Процессуальные функции гражданского судопроизводства / И. М. Зайцев. – Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1990. – 138 с.
- 26.Іванюта Н. В. Методологічний аналіз діяльності господарського суду // Часопис Київ. ун-ту права. – 2013.- № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/ууууу/162.pdf.
- 27.Згама А. О. Повноваження суду апеляційної інстанції у господарському процесі: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / А. О. Згама. – Одеса, 2012. – 216 с.
- 28.Згама А. О. Суб'єкти права на апеляційне оскарження в господарському судочинстві / А. О. Згама // Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку права в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 7-8 грудня 2007 р. – О., 2007. – С. 200-202.
- 29.Калмацкий В. С. Суд второй инстанции в советском гражданском процессе / В. С. Калмацкий. – Уфа : б.и, 1978. – 83 с.
- 30.Клейнман А. Ф. Арбитраж в СССР / А. Ф. Клейнман. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1960. – 192 с.
- 31.Коваль В. М. Апеляційні суди в Україні: становлення і розвиток : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Коваль Володимир Миколайович. – Одеса, 2003. – 212 с.
- 32.Козлов А. Ф. Суд первой инстанции как субъект советского процессуального права / А. Ф. Козлов. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1983. – 165 с.
- 33.Коліушко І. Новий закон про судоустрій: швидке і неякісне правосуддя від розумних, але залежних суддів [Електронний ресурс] / І. Коліушко, Р. Куйбіда // Українська правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/07/15/5222168>

- 34.Коротун В.М. Функції апеляційного суду через призму понятійного апарату // АДВОКАТ . - 2012 . - № 8. - С. 35-37.
- 35.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – 2006. – № 32. – Ст. 270.
- 36.Корюков П. Моноцентричний судоустрій України: критичний погляд / П. Корюков // Юридичний журнал. – 2006. – № 2(44). – С. 113-118.
- 37.Курило О. М. Проблеми організації роботи апеляційного суду області : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / О. М. Курило; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". - Х., 2012. - 20 с.
- 38.Ломакіна О. А. Повноваження апеляційного господарського суду під час розгляду справи / О. А. Ломакіна // Європейські перспективи. – 2012. -№ 4.- ч.2 С. 62-66.
- 39.Ломакіна О. А. Перегляд судових актів господарського суду в апеляційному порядку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. - «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / О. А. Ломакіна. – Донецьк, 2009. – 19 с.
- 40.Лузан Т. Л. Здійснення права на апеляційне оскарження судових рішень у господарському судочинстві / Т. Л. Лузан, С. В. Сенік // Вісн. Верхов. Суду України. — 2012. — № 11. - С. 37-42.
- 41.Львов Б. Ю. Господарський процесуальний кодекс України. Постатейні матеріали. Роз'яснення // Львов Б. Ю., Кравчук Г. А., Резнікова В. В., Рогач Л. І., Крамар С. І Олійник Ю. П., К.: Юрінком Інтер, 2015. – 720 с.
- 42.Малышев К. И. Курс гражданского судопроизводства : в 3 т. / К. И. Малышев. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1879. – Т. 3. – 460 с.
- 43.Мамутов В. К. Арбітражні суди та економіка / В. К. Мамутов // Вісник господарського судочинства. – 2001. – № 1. – С. 127-131.
- 44.Мацелик Т. О. Правова природа повноважень суду апеляційної інстанції в господарському процесі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article

&id=207:120216-16&catid=38:-4&Itemid=55&lang=ru

- 45.Медведев И. Г. Современные проблемы гражданского правосудия во Франции / И. Г. Медведев // Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. – 2001. – № 1. – М. : Норма, 2002. – С. 189-214.
- 46.Музиченко П. П. Еволюція апеляційного судочинства на українських землях за нормами Статуту Великого князівства Литовського 1529 року / П. П. Музиченко // Судова апеляція. – 2009. – № 4 (17). – С. 6-11.
- 47.Настасяк І. Організація й діяльність судових органів у Галичині (1782-1848) / І. Настасяк // Вісник Львівського університету : сер. юридична. – 2000. – Вип. 35. – С. 88-89.
- 48.Ніколенко Л. М. Перегляд судових актів у господарському судочинстві : монографія / Л. М. Ніколенко; Маріуп. держ. ун-т. - Донецьк : Юго-Восток, 2013. - 490 с.
- 49.Ніколенко Л. М. Реалізація основних принципів господарського судочинства при перегляді судових актів / Л. М. Ніколенко // Часопис Київ. ун-ту права. — 2013. — № 1. - С. 174-180.
- 50.Никифорак М. В. Судоустрій на Буковині у 1774-1918 рр. / М. В. Никифорак // Науковий Вісник Чернівецького університету. – 2000. – Вип. 100: Правознавство. – С. 32-34.
- 51.Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII-XVIII / А. Й. Пашук. – Л : Вид-во Львівськ. ун-ту, 1967. – 180 с.
- 52.Питання мережі господарських судів України : Указ Президента України від 12 серпня 2010 р. № 811/2010 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 62. – Ст. 2161.
- 53.Плевако В. Право на апеляційне оскарження рішень господарських судів / В. Плевако // Вісник прокуратури. – 2003. – № 10 (28). – С. 67-74.
- 54.Плевако В. І. Суб'єкти права апеляційного оскарження рішень господарського суду / В. І. Плевако // Вісник господарського судочинства. – 2003. – № 3. – С. 201-205.
- 55.Плевако В. Неправильне застосування норм матеріального права як

- підстава апеляційного скасування рішень господарських судів / В. Плевако // Вісник прокуратури. – 2003. – № 6 (24). – С. 70-74.
- 56.Побирченко И. Г. Советский арбитражный процесс / И. Г. Побирченко. – К. : Выща школа : Головное изд-во, 1988. – 271 с.
- 57.Подцерковний О. До проблеми примирення сторін у господарському процесі / О. Подцерковний // Українське комерційне право. – 2011. – № 11. – С. 20-26.
- 58.Подцерковний О. П. Про господарсько-процесуальні засоби підвищення авторитету судді та суду / О. П. Подцерковний // Становлення господарської юрисдикції в Україні – 20 років досвіду: матер. наук.-практ. конф., 24-26 травня 2011 р., м. Одеса : проблеми і перспективи / відп. за вип. : А. Й. Осетинський та ін. – О. : Астропринт, 2011. – С. 509-513.
- 59.Поліщук Л. В. Шляхи вдосконалення господарського процесуального законодавства / Л.В. Поліщук // Становлення господарської юрисдикції в Україні - 20 років досвіду: матер. наук.-практ. конф., 24-26 травня 2011 р., м. Одеса : проблеми і перспективи / відп. за вип. : А. Й. Осетинський та ін. – О. : Астропринт, 2011. – С. 483-485.
- 60.Полное собрание Законов Российской империи. – Собр. второе. – Т. VII. – Санкт-Петербург, 1832. – 1414 с.
- 61.Положение о Государственном арбитраже от 3 мая 1931 г. // Собрание законодательства СССР. – 1931. – № 26. – Ст. 203.
- 62.Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 26 вересня 2006 р. № 22/401-05-10793 // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 1 – С. 19-21.
- 63.Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 08 червня 2004 р. № 3-1768ук04 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua>
- 64.Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 25 листопада 2008 р. // Господарське судочинство : судова практика у господарських справах. – 2009. – № 4. – С. 117-120.

- 65.Притика Д. М. Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення / Д. М. Притика. – К. : Ін Юре, 2003. – 326 с.
- 66.Приходько И. А. Арбитражный процесс в современной России: актуальные проблемы / И. А. Приходько, М. Ш. Пацация. – М. : Лиджист, 2002. – 540 с.
- 67.Про арбітражний суд : Закон України від 04 червня 1991 р. № 1142-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 36. – Ст. 469.
- 68.Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
- 69.Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у 2015 році та першому півріччі 2016 року : Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 20 жовтня 2016 р. № 01-8/2351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2351600-06>
- 70.Про деякі питання практики застосування розділу ХІІ Господарського процесуального кодексу України : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 травня 2011 р. № 7 // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 3. – С. 23.
- 71.Про деякі питання участі прокурора у розгляді справ, підвідомчих господарським судам : Роз'яснення Президії Вищого господарського суду України від 22 травня 2002 р. № 04-5/570 // Збірник роз'яснень Вищого господарського суду України. – К. : Ін Юре, 2003. – С. 290-292.
- 72.Про підсумки роботи господарських судів України у першому півріччі 2016 року та завдання на перше півріччя 2016 року : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 4. – С. 21-23.
- 73.Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3674->

17?test=dCCMfOm7xBWM7lkEZiDYaLK5HI4Mgs80msh8Ie6

74. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від від 02.06.2016 № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2453-17>
75. Про судоустрій України : Закон України від 07 лютого 2002 р. № 3018-III // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 5-6, №7-8. – Ст. 78.
76. Про утворення апеляційних господарських судів та затвердження мережі господарських судів України : Указ Президента України від 11 липня 2001 р. № 511/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 28. – Ст. 1243.
77. Проблемы науки гражданского процессуального права / под ред. проф. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2002. – 439 с.
78. Смола С. В. Особливості реалізації принципу процесуальної економії господарського процесу під час перегляду судових рішень / С. В. Смола // Науковий вісник Херсонського держ. Університету. – 2014. – Вип. 2. – Т. 2. – С. 48-54.
79. Степанова Т. В. Окремі питання апеляційного оскарження в господарському судочинстві (стосовно перегляду рішень у разі відновлення пропущеного строку) / Т. В. Степанова // Вісник господарського судочинства. – 2003. – № 3. – С. 206-209.
80. Тимофеев Ю. А. Полномочия суда второй инстанции в гражданском процессе: современные проблемы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Тимофеев Юрий Алексеевич. – Екатеринбург, 2008. – 23 с.
81. Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України : монографія / Є. А. Чернушенко. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 172 с.
82. Шакирьянов Р. В. Пределы рассмотрения дела судом апелляционной инстанции / Р. В. Шакирьянов // Арбитражный и гражданский процесс. – 2004. – № 1. – С. 24-28.
83. Шевчук П. І. До питання створення та дії апеляційних судів у судовій

- системі України / П. І. Шевчук // Вісник Верховного Суду України. – 1998. – № 2(8). – С. 5-10.
84. Шибіко В. П. Апеляція // Юридична енциклопедія в 6 т. / ред. кол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1 : А-Г. – 672 с.
85. Штанке Э. Реформа немецкого гражданского процессуального права: Проект новел Гражданского процессуального кодекса Германии / Э. Штанке // Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. – 2001. – № 1. – М. : Норма, 2002. – С. 231-247.
86. Щербина В. С. Попередження господарських правопорушень / В. С. Щербина. – К. : Либідь, 1993. – 132 с.
87. Щодо відновлення пропущеного строку подання апеляційної скарги : Лист Вищого господарського суду України від 23 грудня 2002 р. № 05-2/1486 // Вісник господарського судочинства. – 2003. – № 1. – С. 60.
88. Judicial and court statistics of England and Wales [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justice.gov.uk/publications/docs/jcs-stats-2009-211010.pdf>
89. The right to appeal [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.judiciary.gov.uk/about-the-judiciary/the-judiciary-in-detail/jud-acc-ind/right-2-appeal>